

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Р.О. Максимович

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ВИЗНАЧЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ**
ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Виконавець: Кульчановська Кристина Юріївна

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Нуруллаєв Ількін Садагатович

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ	9
1.1 Історичний розвиток та сучасне розуміння злочину агресії в міжнародному праві.....	9
1.2 Правові основи визначення та кваліфікації злочину агресії.....	15
1.3 Принципи та механізми міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії.....	22
РОЗДІЛ 2: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ	30
2.1. Фактичні умови російсько-української війни: хронологія та правовий контекст.....	30
2.2. Кваліфікація дій учасників конфлікту згідно з міжнародними нормами щодо агресії.....	34
2.3. Міжнародна реакція на агресію проти України та її правові наслідки.....	40
РОЗДІЛ 3: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	46
3.1 Виклики в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочини агресії в умовах сучасних збройних конфліктів.....	46
3.2 Роль міжнародних судових органів і трибуналів у забезпеченні відповідальності за злочини агресії.....	50
3.3 Пропозиції щодо вдосконалення міжнародно -правових механізмів для реагування на злочини агресії.....	55
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй

ЄС – Європейський Союз

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МС ООН – Міжнародний суд Організації Об’єднаних Націй

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що в умовах сучасних міжнародних відносин і глобальних викликів вона вимагає всебічного розгляду та аналізу, що дозволяє не лише вдосконалювати міжнародне право, але й ефективно реагувати на міжнародні кризи, забезпечуючи справедливість та стабільність у міжнародному співтоваристві.

Від історичного розвитку та різних інтерпретацій злочину агресії до складних механізмів відповідальності та судочинства, ця тема вимагає постійної уваги, адаптації та розвитку. Враховуючи сучасні виклики, ефективне реагування на злочини агресії залишається ключовим завданням для міжнародної спільноти.

Визначення та правова кваліфікація злочину агресії потребує детального аналізу та розвитку, враховуючи складність і багатогранність сучасних збройних конфліктів. Дослідження та аналіз правових аспектів злочину агресії в контексті сучасних збройних конфліктів є критичним місцем для розвитку міжнародного права та його ефективного застосування. Розвиток міжнародно-правових норм та стандартів, що відносяться до агресії, вимагає глибокого розуміння динаміки міжнародних відносин та конфліктів.

Зростання напруженості в міжнародних відносинах та поява нових форм збройних конфліктів, особливо з урахуванням подій, які відбуваються в Україні, робить тему злочину агресії особливо актуальною. Конфлікт зачіпає низку фундаментальних питань щодо застосування міжнародного права, принципів суверенітету та непорушності державних кордонів. Конфлікт в Україні став випробуванням для міжнародного права та його механізмів реагування на агресію, висвітлюючи необхідність аналізу, визначення та розвитку правових норм у цій сфері.

Війна в Україні має значний вплив на міжнародні відносини та дипломатію, підкреслюючи роль правових механізмів у вирішенні міждержавних конфліктів.

Дипломна робота має велику актуальність у світі сучасних міжнародних викликів та потреб. Вона носить важливий вклад у розуміння та розвиток міжнародного права, відповідаючи на актуальні глобальні питання безпеки та міжнародної стабільності. Враховуючи сучасну російсько-українську війну та виклики, з якими стикається міжнародне співтовариство у забезпеченні правосуддя. Вона надає важливий внесок у розуміння міжнародного кримінального права та міжнародних відносин.

Теоретичні та практичні аспекти, згідно обраної теми диплому, відображені у працях низки як зарубіжних, так і вітчизняних вчених.

Зарубіжні вчені - Браунлі І., Грей К., Ельгар Е., Стоун Д., Ростон Н., Лаутерпахт Х., Франк Т.

Українські вчені, зокрема, Бобровицький А., Войнова Н., Гавриленко Н., Гай-Нижник П., Гончарук А., Козьменко А., Крапивін Є., Лебідь В., Марисяк О., Нуруллаєв І., Ус І., Сапожнікова О., Шемшученко Ю., Широкий Г., Юлдашев Р.

Зокрема, ними було досліджено такі питання як історичне становлення злочину агресії, роль міжнародного права в протидії злочину агресії, дослідження та аналіз правових основ визначення та кваліфікації злочину агресії, аналіз механізмів міжнародно-правової відповідальності за злочини агресії, дослідження фактичних умов російсько-української війни, аналіз санкцій, як реакцію міжнародної спільноти на злочин агресії проти України.

В роботі було досліджено низку міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Женевські конвенції, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про запобігання злочину

геноциду і покарання за нього, Конвенція про екстрадицію, Мінські угоди, Будапештський меморандум.

Метою даної роботи є дослідження та аналіз правових норм, що стосуються кваліфікації злочину агресії, особливо в контексті повномасштабного військового конфлікту між росією та Україною.

Завдання дослідження включають:

- дослідження історичного розвитку та сучасного розуміння злочину агресії в міжнародному праві;
- вивчення правових основ визначення та кваліфікації злочину агресії;
- дослідження принципів та механізмів міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії;
- дослідження фактичних умов російсько-української війни;
- аналіз кваліфікації дій учасників конфлікту згідно з міжнародними нормами щодо агресії;
- аналіз міжнародної реакції на агресії проти України та її правові наслідки;
- дослідження викликів в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин агресії;
- аналіз ролі міжнародних судових органів у забезпеченні відповідальності за злочин агресії;
- висвітлення пропозицій щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів для реагування на злочини агресії.

Об'єктом дослідження міжнародно-правові відносини, що впливають на зв'язок з військовими конфліктами та злочинами агресії.

Предметом дослідження міжнародно-правові норми та практика їх застосування, особливо в контексті російсько-української війни.

Методологічну основу роботи складають аналітичний, порівняльний, історичний та юридичний методи.

Аналітичний метод передбачає розгляд міжнародно-правових документів, таких як конвенції, договори, резолюції ООН, а також аналіз

судових органів, зокрема Міжнародного кримінального суду. Задля виявлення ключових положень і принципів, що стосуються визначення та кваліфікації злочину агресії.

Порівняльний метод використовувався для аналізу різних підходів і практики, що застосовувались різними державами та міжнародними організаціями в контексті злочину агресії. Задля виявлення спільних та відмінних рис у підходах до визначення злочину агресії, вивчення ефективності та наслідків на міжнародній арені.

Історичний метод застосовувався задля дослідження розвитку злочину агресії, міжнародних норм та практики, вивчаючи їх історичний контекст та включаючи еволюцію. Задля вивчення історичних прикладів, що мали вплив на формування правових норм і підходів у даній сфері.

Юридичний метод полягав у трактуванні статей міжнародних договорів, конвенцій та інших правових документів. Задля використання юридичних принципів для аналізу сучасних реалій конфлікту, надання оцінки ефективності існуючих механізмів реагування на злочин агресії.

Апробація результатів дослідження.

1. Кульчановська К. Підходи до визначення злочину агресії. II International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies», м. Софія, 20 жовт. 2023 р. Болгарія, 2023. С. 40. URL: <https://doi.org/10.36074/scientia-20.10.2023> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Кульчановська К. Історичне становлення розуміння злочину агресії. I International Scientific and Theoretical Conference «Scientific review of the actual events, achievements and problems», м. Берлін, 1 груд. 2023 р. Німеччина, 2023. С. 93–94. URL: <https://doi.org/10.36074/scientia-01.12.2023> (дата звернення: 01.12.2023).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються дев'ять підрозділів, висновків та

списку використаних джерел (80 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 76 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 11 сторінок.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ

1.1 Історичний розвиток та сучасне розуміння злочину агресії в міжнародному праві

З початку свого розвитку міжнародне співтовариство намагалось врегулювати безпеку і мир в суспільстві.

Ранні підходи до міжнародної безпеки розглядались як концепція суверенітету та не втручання, які стали основою для розуміння міждержавних відносин. Суверенітет держави демонструє собою ключовий принцип міжнародного права, що включає право здійснювати зовнішню і внутрішню політику держави без втручання ззовні. Основоположним моментом цьому став Вестфальський договір 1648 року, який заклав фундамент для сучасних міжнародних відносин, який полягає в тому, що жодна держава не повинна спонукати до актів агресії проти суверенності іншої держави [1].

При наявності принципів суверенітету та не втручання, історія міжнародних відносин показує, що держава не завжди дотримувалась цих норм. Виходячи з цього, виникла потреба у більш чіткому регулювання поведінки влади, зокрема, у використанні збройних сил.

В 1919 році, як частина Версальського мирного договору, який поклав кінець Першій світовій війні, була заснована Ліга Націй [2]. Основною метою заснування міжнародної організації стало запобігання війнам, захист територіальної цілісності та політичної незалежності держав через спільні дії учасників міжнародної арени [3][4].

Ліга Націй вживала дипломатичних і економічних санкцій, щоб запобігти агресії та вирішити міжнародні конфлікти. Новаторським підходом до міжнародних відносин стало те, що агресія проти одного члена розглядалась як агресія проти всіх [4].

Організація стикнулася з низкою проблем таких як непостійна участь держав, слабкість у впровадженні санкцій проти агресорів. Хоч Ліга Націй не змогла запобігти військовим конфліктам, організація зробила вагомий внесок в розвиток міжнародного гуманітарного права – це захист цивільного населення у військовий час, сприяння розвитку міжнародного правосуддя. Так, роль Ліги Націй була акцентована на дипломатичному вирішенні спорів, але слабкість перед агресорами вказала на необхідність створення більш ефективних міжнародних інституцій[3][4].

У 1928 році був підписаний Пакт Бріана-Келлога, який також відомий як Пакт про відмову від війни. Це стало вперше в історії міжнародного права, коли держави добровільно відмовилися від війни, як вирішення міждержавних конфліктів. Пакт став реакцією співтовариства на жахіття Першої світової війни та прагненням запобігти таким конфліктам у майбутньому. Даний нормативно-правовий акт пропонував відхід від використання сили до мирного вирішення спорів, проте Пакт не передбачав механізмів забезпечення дотримання зобов'язань [5].

Важливість Пакту Бріана-Келлога полягає в тому, що він забезпечив можливість міжнародного консенсусу проти військової агресії та використання сили. Хоча, він не зміг запобігти агресії в наступні роки, що призвели до Другої світової війни та все ж мав вплив на розвиток міжнародного права. Його ідеї та цінності були відображені в міжнародних документах, що з'явилися після Другої світової війни, зокрема, в принципах ООН [5].

Важливим етапом історії та визначенні злочину агресії стало закінчення Другої світової війни, а саме створення Міжнародного військового трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за початок та ведення агресивної війни, злочинів війни, злочинів проти людяності, в тому числі злочину агресії.

У Нюрнберзькому трибуналі злочин агресії було визначено як «планування, підготовка, початок або ведення агресивної війни або війни з

порушенням міжнародних договорів, угод або зобов'язань» . Хоча саме поняття агресії не було детально розроблено в рішеннях трибуналу, проте заклало підставу для визнання агресії як міжнародного злочину [6,с. 12][7].

Нюрнберзький трибунал підійшов до питання агресії як колективна відповідальність керівництва нацистської Німеччини - даний підхід став новаторським у контексті міжнародного права. Принципи Нюрнберзького трибуналу мали значний вплив на розвиток міжнародного права, в формування злочину агресії в Статуті Міжнародного кримінального суду. Трибунал заклав основи для встановлення стандартів у переслідуванні злочинів агресії, що мали вплив на судову практику та міжнародні документи, що виникли в післявоєнний період. Важливість даних стандартів не втратила актуальність і зараз, що можна побачити в міжнародній реакції на сучасні конфлікти, зокрема повномасштабну російсько-українську війну[7].

Після Другої світової війни стало очевидним, що Ліга Націй не змогла досягти своєї основної мети в забезпеченні світового порядку. Вона завершила своє існування в 1946 році, а її функції та деякі з її активів перейшли до новоствореної Організації Об'єднаних Націй. Проте, спадщина Ліги Націй має вплив на сучасне міжнародне право, поклавши свої принципи в основі Статуту ООН.

По закінченню Другої світової війни міжнародне співтовариство стало свідком нового глобального протистояння – Холодна війна. Це був період політичної та ідеологічної напруги між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки [8].

В цей період міжнародне право зазнало змін. Політика взаємного стримування та балансу сил змусила шукати нові механізми забезпечення міжнародної стабільності та безпеки. Принципи суверенітету та невтручання часто порушувались через втручання цих двох держав у внутрішні справи третіх країн. Такі дії виправдовувались як «самозахист» та призвели до нестабільності та регіональних конфліктів. Поняття агресії в цих конфліктах

були використані як інструмент пропаганди, де кожна сторона намагалась виставити свого опонента агресором. Серед таких конфліктів були, зокрема, Корейська війна 1950-1953 років, яка була одна з перших значущих «гарячих точок» Холодної війни. Агресія в цьому контексті визначалась діями, що порушили міжнародну безпеку та порядок і була засуджена Резолюцією Ради Безпеки ООН. У В'єтнамській війні 1955 – 1975 років, з точки зору міжнародного права, американська військова присутність та проведені операції в регіоні могли трактуватись як акти агресії проти суверенної держави. У Афганській війні 1979-1989 років інвазія СРСР була розцінена як акт агресії і було засуджено міжнародною спільнотою. Також багато конфліктів у країнах Третього світу, такі як Ангольська громадянська війна, Єфіопсько-Сомалійська війна [9].

Важливим в визначенні агресії стала Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, прийнята в 1974 році, що встановила офіційне визначення агресії в міжнародному праві. Основними пунктами Резолюції були:

- Агресія як використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим способом, несумісним зі Статутом ООН;
- До актів агресії відносяться вторгнення або напад (або будь-яка інша військова окупація), блокада портів або узбережжя, атака на сухопутні, морські або повітряні сили іншої держави, порушення повітряного або морського простору, підтримка збройних банд, які мають на меті вторгнення в іншу державу, надання допомоги повстанцям в іншій державі;
- Перша застосована збройна сила, відповідно до Статуту ООН, не повинна вважатись агресією якщо це відповідь на акт агресії або якщо це колективна оборона проти акту агресії [10].

Визначення агресії, що міститься в Резолюції, дало змогу міжнародній спільноті мати спільне розуміння стосовно незаконного використання сили, державної відповідальності. Вона уточнила обставини, за яких держава може бути визнаною відповідальною за агресію та яка відповідальність може за це наступити, а також і за допомогу та підтримку вчинення іншою державою акту агресії.

Однак, на практиці, застосування Резолюції стикалося з численними викликами, зокрема, через політичні розбіжності між державами в період Холодної війни. СРСР та його союзники часто мали інше бачення на питання міжнародного права та його застосування прийняттого для США та їх союзників. Це призвело до розбіжностей у трактуванні того, які дії можуть бути кваліфіковані як агресія та які потребують міжнародного реагування. У випадках, коли СРСР або США використовували військову силу за межами своїх кордонів, вони часто вводилися до юридичних аргументів, щоб обґрунтувати свої дії як не агресію, незважаючи на те, що такі дії могли викликати міжнародне засудження, називаючи їх захистом інтересів національної безпеки або захистом від внутрішньої чи зовнішньої загрози [11].

Злочин агресії в умовах Холодної війни набув особливого значення через появу, розвиток, розповсюдження ядерної зброї та можливості її застосування. Оскільки ядерна війна могла привезти до повного знищення не тільки ворожих сил, а й цивільного населення.

Зростання ядерних арсеналів у США та СРСР створило ситуацію, в якій війна між цими країнами розглядалась не як спосіб вирішення конфлікту, а можливість взаємного знищення [12]. Це змусило міжнародну спільноту до переосмислення міжнародних прав, зокрема, ті, що стосуються агресії. Так виникла Доктрина взаємного гарантованого знищення, яка передбачала, що спроба будь-якого ядерного удару призведе до негайної відповіді та агресор стане також жертвою повного знищення, що робить ядерну війну безглуздою для обох сторін [13]. Для обмеження

розповсюдження та розробки ядерної зброї були створені нові міжнародні договори, зокрема, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, Договір між США і СРСР про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (SALT I і SALT II), Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу [14]. Ядерна війна може призвести до катастрофічних наслідків для людства, це призвело до розвитку ініціатив спрямованих на ліквідацію ядерної зброї.

Роль ООН в контексті ядерної загрози та злочину агресії включала просування дипломатичного діалогу між державами задля запобіганню злочину агресії, ініціювання ряду угод і договорів стосовно запобіганню розповсюдження ядерної зброї та просуванню ядерного роззброєння, виступала центральним органом для збору і аналізу інформації про міжнародні конфлікти, ядерні випробування та інші події, які б могли вплинути на міжнародну безпеку. Проте, ООН не мала власних засобів примусу і виконання її резолюцій часто залежали від доброї волі держав-членів. Також Використання вето в Раді Безпеки ООН, яке мали СРСР та США, ускладнювало схвалення рішень Ради Безпеки, які могли б офіційно засудити дії однієї з держав як агресію [15][16].

Сучасне розуміння злочину агресії в міжнародному праві було уточнено в ряді важливих документів і судових рішень. Найзначнішим із них є Римський статут Міжнародного кримінального суду, який набрав чинності 1 липня 2002 року.

Римський статут МКС розглядає злочин агресії як один із чотирьох основних міжнародних злочинів, наряду з геноцидом, злочинами проти людяності та військовими злочинами.

Відповідно до Статуту злочин агресії включає планування, підготовку, ініціювання або виконання особою акту агресії, яка має повноваження контролювати або керувати політичними чи військовими діями держави [17, с.7].

У червні 2010 року на переглядовій конференції в Кампалі (Уганда) держави- учасники МКС ухвалили правки до Римського Статуту, які визначили конкретні дії, що становлять акт агресії, надали юрисдикцію МКС судити осіб, винних у злочинах агресії [18].

Юрисдикція МКС щодо злочину агресії набула чинності 17 липня 2018 року, після ратифікації правок достатньої кількості держав-учасниць.

Підсумовуючи все вище сказане, можна сказати, що історичний розвиток злочину агресії в міжнародному праві демонструє еволюцію від норм, які виникли після Першої світової війни до положень, які були прийняті після закінчення Другої світової війни та Холодної війни. Резолюція 3314(XXIX) ГА ООН у 1974 році заклала основу для сучасного визначення агресії, яке вплинуло на подальше формування норм у цій сфері. Але через значний світовий прогрес виклики в закріпленні злочину агресії досі залишаються.

Сучасне розуміння злочину агресії включає не лише державу, а й недержавних учасників, еволюцію технологічних змін, зокрема, кібервійна.

Перед міжнародною спільнотою стоїть завдання в знаходженні балансу між засудженням агресії та підтримці міжнародної стабільності. Це передбачає не тільки підтримки існуючих норм, а й адаптації до сучасності, щоб вони були ефективними.

Злочин агресії залишається одним з найбільш складних для міжнародного права. Ефективне протистояння цьому злочину вимагає постійної роботи над удосконаленням правових інструментів та механізмів для забезпечення їх виконання, що є відповідальністю, яка є спільною для всіх членів міжнародної арени.

1.2 Правові основи визначення та кваліфікації злочину агресії

Основу для визначення та кваліфікації злочину агресії становлять нормативно-правові акти міжнародного права.

Одним з основних документів, які визначають злочин агресії є Статут Міжнародного кримінального суду. Визначення злочину агресії міститься в статті 8 bis, згідно якої має визначення як планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй [19]. Дане визначення включає в собі елементи, такі як використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави, отже значить, що визначення враховує консенсус міжнародної спільноти стосовно того, як визнано агресію, є загальноприйнятим поглядом у міжнародному праві [19].

Ключовими елементами визначення агресії є використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави, що є об'єктами агресії. Статут МКС передбачає відповідальність для керівників держав, військових командирів та інших осіб, які прийняли рішення про застосування збройної сили [18].

Статутом МКС передбачено можливість встановлення зв'язку агресії з іншими міжнародними злочинами. Агресія може бути пов'язана з воєнними злочинами, які включають в себе порушення Женевських конвенцій, тому особи відповідальні за агресію можуть бути також притягнуті до відповідальності за дані воєнні злочини. Також якщо агресія супроводжується масовим порушенням прав людини, що можна визначити як злочини проти людяності, то особи будуть притягнуті до відповідальності за обидва злочини. Цей зв'язок з іншими злочинами надає можливість притягнення осіб до відповідальності за широкий список порушень міжнародного права, які супроводжують агресію [18] [20].

Наступним документом, який має вагоме значення у визначенні та розумінні злочину агресії в міжнародному праві є Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, яка прийнята в 1974 році. Резолюція визначає

агресію як використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, що суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй [10] [11].

Основними елементами кваліфікації злочину агресії відповідно до Резолюції є наступні. Злочин агресії передбачає використання збройної сили державою, що може включати будь-яку форму військового нападу. Визначається агресія, коли вона спрямована проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності, тобто порушені права держави. Агресія може мати на меті намір заволодіти або окупувати певну частину території держави без згоди на ці дії. Також дана Резолюція містить положення, які можуть вплинути на кваліфікацію злочину агресії, зокрема, акт агресії не включає в себе дії, здійснені задля права на самозахист [21].

Резолюція підкреслює важливість принципу недопустимості агресії, задля збереження світового порядку та миру, підтримки добрих відносин між сусідніми країнами, необхідності вирішення спорів мирним шляхом та відмови від використання збройної сили. В цілому, цей принцип направлений на збереження стабільності в міжнародних відносинах.

Окрім Статуту Міжнародного кримінального суду та Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, відіграють роль наступні документи.

В Статуті ООН в статтях 1 та 2 зазначаються основні принципи відносин між державами, забороняючи погрозу силою та її застосування [22].

Нюрнберзький трибунал хоч і не дає визначення агресії, він встановив прецеденти щодо переслідування за військові злочини та злочини проти людяності [6].

Женевські конвенції та їх додаткові протоколи зосереджені на захисті жертв війни, вони не визначають злочин агресії, проте мають положення, що регулюють поведінку в конфлікті, які можуть мати прямий чи непрямий зв'язок з актами агресії. Перша Женевська конвенція зосереджена на поліпшенні долі поранених і хворих у збройних силах під час війни [23].

Друга Женевська конвенція стосується покращення долі поранених, хворих та затонулих членів збройних сил на морі [24]. Третя Женевська конвенція займається положенням військовополонених [25]. Четверта Женевська конвенція має справу із захистом цивільного населення під час війни [26]. Женевські конвенції та їх додаткові протоколи, які були прийняті в 1977 році, розширюють і уточнюють міжнародні правила щодо захисту осіб, які не беруть участі в бойових діях (наприклад, медичні працівники та цивільні особи) [26]. Перший Додатковий протокол вимагає захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і деталізує правила, що застосовуються до ведення війни, а також закріплює захист цивільних осіб і об'єктів [27]. Другий Додатковий Протокол доповнює захист, який надається жертвам не міжнародних збройних конфліктів [28]. Ці норми можуть бути застосовані при розгляді справи агресії, вони встановлюють міжнародні стандарти поведінки під час збройного конфлікту. Порушення Женевських конвенцій і пов'язаних з ними Протоколів може розглядатися як військові злочини і відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду може становити підставу для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили акти агресії.

Гельсінський заключний акт 1975 року, в якому держави зобов'язувались дотримуватись принципів невтручання у внутрішні справи іншої держави та принципу суверенності [29].

Декларація про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин та співробітництва між державами 1970 року включає принципи, що забороняють використання сили і надають пояснення щодо агресивної поведінки, як використання збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, невідповідним до Статуту ООН [30]. Вона встановлює основні параметри, які згодом були розроблені і викладені детальніше в Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН 1974 року.

Доктринальні джерела, які включають наукові праці, монографії, статті та інші публікації правників мають важливу роль у формуванні та розвитку

міжнародного права, зокрема, в контексті розуміння та тлумачення поняття агресії. Вони можуть вплинути на правову доктрину наступним чином. Вчені аналізують існуючі норми, пропонують нові теоретичні конструкції та розробляють типології, які можуть допомогти краще зрозуміти і розробити агресію як юридичний термін. Через критичне осмислення практики діяльності влади і рішень міжнародних судів вчені можуть вказати на сильні та слабкі сторони існуючого визначення агресії, пропонуючи шляхи його удосконалення. Розробки вчених можуть вплинути на роботу міжнародних інституцій, таких як Генеральна Асамблея ООН чи Міжнародний кримінальний суд, вони часто використовують доктринальні матеріали як допоміжне джерело для роз'яснення міжнародно-правових питань. Вчені-правники викладають свої знання студентам та молодим фахівцям, тим самим формуючи майбутнє міжнародного права через освіту нових поколінь юристів. Таким чином, доктринальні джерела не тільки допомагають роз'яснити існуючі норми, але й сприяють їхньому розвитку та адаптації до змінених умов і викликів міжнародних відносин.

У сфері вивчення та тлумачення злочину агресії виділяються праці багатьох вчених-юристів, які мають велике значення, серед найбільш відомих можна зазначити наступних:

Херш Лаутерпахт (Hersch Lauterpacht) - один із найвпливовіших міжнародних юристів ХХ століття, який багато писав про принципи міжнародного права, включаючи законність військових дій та агресію [31].

Іен Браунлі (Ian Brownlie) - його книга «Міжнародне право і використання сили державами» («International Law and the Use of Force by States») визнана класикою у сфері міжнародного права та містить аналіз використання сили та агресії [32].

Ніколас Ростоу (Nicholas Rostow) - написав значущі роботи, що стосуються права на самооборону та його взаємодію з поняттями агресії [33].

Джуліус Стоун (Julius Stone) - його аналіз злочину агресії і міжнародного права, зокрема його книга «Агресія і Світова Політика»

(«Aggression and World Order»), вніс значний вклад у розуміння цих питань [34].

Томас Франк (Thomas Franck) - вніс значний вклад у дослідження законності використання сил у міжнародному праві [35].

Крістін Грей (Christine D Gray) - в її роботах, таких як «Міжнародне право та використання сили» («International Law and the Use of Force»), зосереджено увагу на міжнародно-правових аспектах воєнних конфліктів [36].

Ці та багато інших авторів внесли істотний вклад у формування правової доктрини, які застосовуються у вирішених питаннях, пов'язаних із злочином агресії.

Кваліфікація злочину агресії в міжнародному праві вимагає ідентифікації конкретних дій або подій, які вважаються агресивними. Згідно з визначеннями, наданими в різних міжнародних документах, особливо Резолюцією 3314 (XXIX) ГА ООН та Статутом Міжнародного кримінального суду, можна виділити ряд дій, які мають велике значення при кваліфікації злочину агресії [37]. Такими діями, які можуть бути кваліфіковані як злочин агресії є:

- вторгнення або напад на суверенну територію іншої держави,
- військова окупація , навіть якщо вона не супроводжується широкомасштабними військовими діями,
- анексія за допомогою сили,
- блокада портів або узбережжя держави,
- напад без оголошення війни проти збройних сил іншої держави,
- надання підтримки повстанцям чи терористам на території іншої держави, якщо це веде до ослаблення цієї держави,
- відправлення збройних банд або найманців, що забезпечують дії еквівалентні збройному нападу [37].

Доказами, які необхідні для кваліфікації злочину агресії:

- офіційні заяви уряду або військового керівництва про військові операції.
- рішення міжнародних організацій (наприклад, резолюції Ради Безпеки ООН).
- свідчення очевидців.
- звіти моніторингових місій та незалежних міжнародних організацій.
- супутникові зображення і інші види військової розвідки [37].

Обставини, за якими кваліфікується злочин агресії:

- масштаби та інтенсивність військових операцій.
- використання сил в контексті міжнародного конфлікту.
- присутність окупаційних сил або інших форм контролю над територією [37].

Кваліфікація злочину агресії має велике значення для покарання міжнародних злочинів і є одним з основних елементів сучасного міжнародного права.

Роблячи підсумок вище зазначеного, варто зазначити, що злочин агресії є одним із найбільш серйозних загроз для міжнародного суспільства, його безпеки, тому визначення та кваліфікація має вагомий роль у підтримці основ міжнародного правопорядку.

Вивчення міжнародних нормативно-правових актів, таких як Статут Міжнародного кримінального суду, Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, які мають найважливіше значення в даному питанні, а також Статут ООН, Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, Гельсінський заключний акт, Декларація про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин та співробітництва між державами, а також доктринальні джерела, виявило, що міжнародна спільнота вжила зусиль для створення юридично зобов'язуючих визначень та критеріїв, які встановлюють, що є злочином агресії та як його кваліфікувати.

Визначення та кваліфікація злочину агресії залишається складним завданням, оскільки потрібно враховувати не тільки чіткі юридичні норми,

але й аналіз конкретних фактів та обставин. Наукові дослідження роблять значний вклад у розуміння даного злочину, підкреслюючи постійну еволюцію правових норм у відповідь на зміни умов міжнародної безпеки.

У підсумку варто додати, даний підрозділ демонструє, що правова основа для визначення та кваліфікації злочину агресії вже існує, проте міжнародному суспільству необхідно продовжувати роботу над уточненням цих норм задля надання ефективної протидії актам агресії та запобіганню війнам, зберігаючи стабільність, мир та безпеки у міжнародному середовищі.

1.3 Принципи та механізми міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії

Принципи міжнародної відповідальності за злочини агресії є ключовим елементом міжнародного кримінального права та міжнародних відносин в цілому. Основними принципами, в даному контексті, можна визначити наступні.

Принцип індивідуальної відповідальності підкреслює, що кожна особа, яка скоїла злочин агресії, має нести особисту відповідальність. Дане положення є фундаментальним відповідно до запобігання безкарності та гарантування того, що злочинець буде притягнутий до суду незалежно від статусу чи владних повноважень, відповідно, державний чиновник чи глава держави не може користуватись імунітетом міжнародної відповідальності [38].

Принцип вищого наказу, визначає, що командири та інші особи на командних посадах можуть бути відповідальними за дії своїх підлеглих, якщо вони знали чи повинні були знати про злочини та не вжили заходів для їх запобігання або покарання винних. Це також стосується і політичних лідерів, які організовували чи підтримували скоєні злочини. Також відомий як принцип недійсності відмовки державним суверенітетом. За міжнародним правом особа не може уникнути відповідальності за злочини, зазначаючи, що

вона діяла за наказом своєї держави або відповідно до її законів. Це підтверджується статутами міжнародних судів та трибуналів, показуючи, що злочини проти міжнародного права не можуть бути виправдані внутрішньодержавними положеннями [38].

Принцип заборони застосування сили, закріплений в багатьох міжнародних документах і встановлює, що держави не мають права відмовитися від суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Це основоположний принцип, який підтримує мир і безпеку в міжнародних відносинах [38].

Принцип репарації, який передбачає, що держава чи особа, визнанні винними у скоєнні злочину агресії, можуть бути зобов'язані до відшкодування збитків, заподіяних їх діями.

Крім вищезазначених принципів, у міжнародному праві також важливі інші принципи, які можуть бути застосовані до міжнародної відповідальності за злочини агресії.

Принцип універсальної юрисдикції дозволяє державам переслідувати та судити осіб за тяжкі міжнародні злочини, такі як злочин агресії, незалежно від місця скоєння злочину або національності злочинця [39].

Принцип обов'язку запобігання, який зобов'язує державу не тільки утримуватись від скоєння міжнародних злочинів, але й активно діяти для їх запобігання [30].

Принцип співпраці між державами, який визначає, що держава повинна співпрацювати з міжнародними організаціями та одна з одною, задля розслідування і судового переслідування міжнародних злочинів, включаючи злочин агресії [22].

Принцип невідворотності покарання підкреслює, що злочини не повинні залишатись безкарними, міжнародна спільнота повинна забезпечити те, що особи, відповідальні, були притягнуті до відповідальності [38].

Принцип недискримінації передбачає, що незалежно від статусу, національності чи інших факторів, особи мали однакові права та обов'язки

перед міжнародним правом та рівною мірою притягнуті до відповідальності за міжнародні злочини [38].

Дані принципи в сукупності формують правову основу для забезпечення відповідальності та справедливості у відношенні до злочину агресії та інших порушень міжнародного права.

Всі вищезазначені принципи міжнародної відповідальності відображені в значній кількості ключових міжнародних документів, зокрема:

Статут Міжнародного кримінального суду – документ встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини, відповідно до юрисдикції суду, в тому числі за злочин агресії [17].

Нюрнберзький та Токійський міжнародні військові трибунали – після Другої світової війни ці трибунали притягнули до відповідальності осіб, які скоїли військові злочини, злочини проти людяності та злочин агресії, тим самим, закладаючи основи для сучасного розуміння принципу індивідуальної відповідальності [7].

Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року – основний фокус цих документів – захист жертв збройних конфліктів, вони також містять положення про відповідальність командирів та інших осіб за порушення правил ведення війни [23] [24] [25] [26] [27] [28].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року – документ містить положення про права і обов'язки осіб, які, зокрема, мають відношення до запобігання злочину агресії [40].

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами 1970 року – декларація закріплює принципи, які забороняють агресію та інші форми використання сил [30].

Конвенції та договори про запобігання і покарання певних злочинів – серед яких Конвенція про запобігання і покарання злочину геноциду 1948 року та Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року [41] [42].

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН – закликають до відповідальності та репарації у випадках міжнародних злочинів.

Ці та інші міжнародні документи створюють юридичну основу, яка регулює відповідальність за злочини агресії та інші серйозні порушення міжнародного права. Вони також відображають загальну згоду міжнародного співтовариства щодо основних принципів, які повинні керувати поведінкою держави та індивідів на міжнародній арені.

Злочин агресії включає кілька компонентів, що допомагають його визначити:

- Акт агресії включає в себе використання збройної сили держави проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави.
- Щоб акт був кваліфікований як агресія, він повинен бути незаконним. Це означає, що він не виправданий міжнародним правом, як наприклад, у разі самооборони або дій, санкціонованих Радою Безпеки ООН.
- Для того, щоб вчинення дії було кваліфіковане як агресія, воно повинно включити у себе використання збройної сили. Це може бути пряме застосування, як атака або вторгнення, або непряме, як підтримка бунтівних банд на території іншої держави.
- Не кожен інцидент, який включає використання сили, автоматично стає злочином агресії. МКС визначає агресію як використання сили, що має "характер, тяжкість і масштаб" [19].

Встановлення відповідальності за злочин агресії може бути реалізовано через механізми, що включають міжнародні та національні юрисдикції.

Міжнародний кримінальний суд є постійним міжнародним судовим органом, що створений задля переслідування осіб за найсерйозніші міжнародні злочини, з 2010 року – включаючи злочини агресії. Даний судовий орган має компетенцію щодо злочинів, скоєних на території держав-

учасниць або громадянами такої держави. Суд проводить свою діяльність на основі принципу комплементарності з національними судовими системами, що означає, що він має юрисдикцію лише тоді, коли національні суди не бажають або не можуть провести судове переслідування. Держави-учасниці зобов'язані співпрацювати з МКС відповідно до положень Римського Статуту, що включає передачу інформації, надання доказів та іншу необхідну допомогу. МКС також може співпрацювати з міжнародними та регіональними організаціями для забезпечення ефективного переслідування [43].

Ad-hoc трибунали, спеціалізовані міжнародні трибунали, що створені для розгляду конкретних конфліктів чи ситуацій, розслідування та судового переслідування осіб, відповідальних за вчинення тяжких злочинів. Такі як Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди. Вони вплинули на розвиток процедури збирання доказів, захисту свідків та ведення судових процесів, які включили в роботу МКС та інших міжнародних судових установ. Також, робота цих трибуналів підвищила усвідомлення міжнародної спільноти про необхідність ефективного переслідування міжнародних злочинців та підтримки і розвитку міжнародної правової системи, яка може реагувати на найсерйозніші злочини проти людства [44].

Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй розглядає справи між державами, проте не займається кримінальним переслідуванням осіб. Його рішення та консультативні висновки можуть мати вплив на розуміння та застосування концепції злочину агресії в міжнародному праві [43].

Національні суди можуть переслідувати злочини агресії на підставі принципу універсальної юрисдикції або принципу територіальної юрисдикції. Принцип універсальної юрисдикції дає можливість національному суду судити осіб, незалежно від їх національності чи місця скоєння злочину, який вважається таким, що здійснюється проти міжнародної спільноти. Національне законодавство має бути узгоджене з

міжнародним правом для ефективного застосування цього принципу. Національні суди можуть переслідувати злочини агресії, які були скоєні проти їх громадян або на їх території – це базується на принципі територіальної юрисдикції, зазвичай включає в себе ситуацію, коли дії іноземної держави чи її представників завдають шкоди громадянам або території держави. Також вони можуть діяти як доповнення до міжнародних механізмів, таких як Міжнародний кримінальний суд, коли міжнародні органи не мають можливості чи юрисдикції для проведення судових розглядів [45].

Рада Безпеки ООН має повноваження вживати заходи з підтримки міжнародної безпеки. Рада Безпеки має повноважень проводити дії для запобігання конфліктам і врегулювання міжнародних спорів. Рада може накладати економічні та інші санкції на державу або на недержавних суб'єктів, які діють проти принципів міжнародної безпеки. У разі серйозного порушення міжнародної безпеки, Рада може санкціонувати військове втручання, надаючи мандат міжнародним силам для проведення миротворчих операцій або навіть примусових дій. Відповідно до Статуту МКС, Рада Безпеки має повноваження передавати справи до Міжнародного кримінального суду, навіть якщо держава, громадянин якої є звинуваченим або яка є місцем вчинення злочину, не є стороною Римського Статуту. Рада Безпеки часто стикається з політичними викликами. Право вето, яке має п'ять постійних членів, може ускладнювати рішення, особливо коли інтереси цієї влади розходяться [46].

Гібридні або змішані трибунали є формою судових органів, що створені для розгляду серйозних злочинів, здійснених під час збройних конфліктів. Вони об'єднують в собі елементи міжнародного та національного права і можуть мати компетенцію щодо злочину агресії. Мають переваги в частині допомоги підвищення стандартів національного судочинства та підтримати розвиток національної правової системи. Також дозволяють об'єднати міжнародну і національну юрисдикцію для ефективного

розслідування злочинів. Хоча гібридні трибунали мають ряд переваг, вони також можуть зіткнутися з викликами, включаючи обмежені ресурси, політичний вплив та складність у співпраці між міжнародними та національними правовими системами [47].

Міжнародне співробітництво є важливим елементом у встановленні відповідальності за злочини агресії, які мають транснаціональний характер і вимагають спільних зусиль держав. Міжнародна співпраця є ефективною, коли включає обмін інформацією, екстрадицію, допомогу в розслідуваннях, сприяючи принципу невідворотності покарання у міжнародному праві [48].

Екстрадиція є процесом, за допомогою якого одна держава передає особу, підозрювану чи засуджену за скоєння злочину, іншій державі на основі дво- або багатостороннього договору або відповідно до міжнародного права. У контексті злочину агресії екстрадиція використовується для забезпечення того, що особи, які вчинили злочин, будуть притягнуті до відповідальності [49].

Міжнародне співробітництво в частині обміну інформацією між державами, правоохоронними органами, міжнародними установами, співпраці у зборі доказів, проведенні допитів, забезпечення доступу до свідків, взаємної юридичної допомоги є інструментами для ефективного розслідування та переслідування злочинів агресії, якого можна досягти, коли держави співпрацюють.

Отже, у даному розділі були розглянуті ключові аспекти міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії, шляхом аналізу було висвітлено, що ефективне встановлення відповідальності потребує комплексного застосування принципів та механізмів міжнародно-правової відповідальності.

Принципи, що становлять основу відповідальності за злочин агресії включають принцип індивідуальної відповідальності, принцип вищого наказу, принцип недійсності відмовки державним суверенітетом, принцип заборони застосування сили, принцип репарації, принцип універсальної юрисдикції, принцип співпраці між державами, принцип невідворотності

покарання, принцип недискримінації. Дані принципи, загалом, підкреслюють, що особи, вчинивши чи санкціонувавши злочин агресії, не можуть уникнути відповідальності, навіть якщо дана діяльність відбувається під виглядом державної політики.

Щодо механізмів, були розглянуті різні, які застосовуються для встановлення відповідальності за злочин агресії. Зокрема, це роль Міжнародного кримінального суду, ad-hoc міжнародних трибуналів, Міжнародного суду ООН, національних судів, Ради безпеки ООН та гібридних трибуналів. Кожен з цих механізмів має свої переваги та обмеження, але разом вони формують багаторівневу систему, здатну реагувати на складні виклики, пов'язані з притягненням до відповідальності за злочини агресії. А також процес екстрадиції та міжнародної співпраці, що сприяють забезпеченню того, що особи, відповідальні за злочини агресії, не уникнуть правосуддя через втечу в інші держави.

РОЗДІЛ 2: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ

2.1. Фактичні умови російсько-української війни: хронологія та правовий контекст

Дана російсько-українська війна є однією з найсерйозніших подій сучасності, яка показує можливість реагування міжнародної спільноти на найстрашніші злочини. А також боротьбу народу за власну незалежність.

Початкові етапи російсько-українського конфлікту в 2013-2014 років мали ключове значення для подальшого розвитку подій і включали ряд важливих моментів, які призвели до змін у політичному і територіальному устрої України [50].

Протести розпочались у листопаді 2013 року після прийнятого рішення українським урядом, очолюваного тодішнім президентом Віктором Януковичем, який відмовився від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Дана Угода була важливим кроком до євроінтеграції та важливою частиною реформ в країні. Рішення уряду було частково викликане тиском з боку Росії, яка прагнула утримати України у своєму геополітичному впливі і запропонувала економічні стимули за відмову від Угоди [51].

Дане рішення викликало сильне невдоволення серед частини українського населення, що прагнуло євроінтеграції. Початкові демонстрації,

що відбувались на Майдані Незалежності в Києві, як мирний студентський протест, що швидко переріс у масштабний національний рух – Євромайдан. Протести включали вимоги щодо євроінтеграції, боротьби з корупцією та реформ уряду. Уряд спочатку спробував ігнорувати вимоги демонстрантів, проте, згодом вдався до жорстких методів для розгону протестантів. Протести посилились після спроб урядових сил жорстко придушити демонстрації [51].

У лютому 2014 року, після декількох днів жорстких кривавих зіткнень у Києві, що призвели до загибелі великої кількості людей, Віктор Янукович втік з країни. Втеча екс-президента поклала край режиму, який багато українців вважали корумпованим та авторитарним. Після втечі Януковича, Верховна Рада України призначила новий тимчасовий уряд під керівництвом виконуючого обов'язки президента Олександра Турчинова та прем'єр міністра Арсенія Яценюка. Верховна Рада оголосила про проведення нових президентських виборів, що мали на меті відновлення легітимності державної влади [51].

Водночас із ситуацією в Києві, в Криму – автономному регіоні України, розпочались збройні зіткнення та захоплення адміністративних будівель.

У березні 2014 року росія ввела війська в Крим, взявши під контроль півострів та організувала референдум про статус півострова, який був засуджений міжнародною спільнотою як нелегітимний [51] [52, с. 452].

16 березня 2014 року відбувся референдум, який був під тиском російської військової присутності. Результатом даного референдуму стало рішення про приєднання Криму до росії. Такий акт анексії був невизнаним більшістю міжнародного суспільства та вважається грубим порушенням міжнародного права та українського законодавства [51].

Анексія Криму росією мала далекосяжні наслідки, порушивши післявоєнний світовий порядок і ставши причиною значного міжнародного напруження. Ця подія також зіграла важливу роль у подальшому розвитку

конфлікту на сході України та вплинула на глобальну геополітичну проблему.

Конфлікт на сході України, який почався у 2014 році та триває дотепер, ставши найсерйознішою кризою в Європі після завершення Холодної війни [52, с. 453]. Цей конфлікт характеризується ескалацією насильства, політичними та територіальними спорами та зовнішнім втручанням з боку Росії.

Конфлікт на сході України складається з низки складних подій, включаючи діяльність сепаратистських угруповань та втручання Росії. Цей конфлікт відзначається як важливий епізод у сучасних міжнародних відносинах та є предметом значної політичної та правової уваги [51].

Конфлікт розгорнувся на фоні широких політичних змін в Україні, включаючи Євромайдан та відставку президента Віктора Януковича на початку 2014 року. Ці події призвели до політичної нестабільності та суспільного розколу.

На сході України, зокрема в Донецькій та Луганській області, починають формуватися сепаратистські рухи. Ці групи виступали проти нового українського уряду та вимагали більшої автономії або навіть незалежності від України [51].

Навесні 2014 року сепаратисти захопили урядові будівлі та інші стратегічні об'єкти в Донецьку, Луганську та інших містах. Були проголошені самопроголошені "Донецька та Луганська Народні Республіки" [51].

Український уряд розпочав військову операцію для відновлення контролю над цими регіонами. Наступні місяці були відзначені жорстокими зіткненнями між українськими силами та сепаратистами.

Конфлікт на Сході України залишається одним із найбільш складних та важливих регіональних конфліктів сучасності, що має значний вплив на міжнародні відносини, регіональну безпеку та гуманітарну ситуацію в регіоні.

Мінські угоди стали міжнародними спробами знайти мирний шлях вирішення конфлікту на сході України. Ці угоди були спрямовані на припинення бойових дій між українськими військами та сепаратистами, які контролювалися Росією в Донецькій та Луганській області [52, с. 458].

Перша Мінська Угода (Мінськ-1): Перша угода була підписана у вересні 2014 року в Мінську, столиці Білорусі, представниками України, Росії, ОБСЄ та лідерами самопроголошених республік. Основні положення угоди включали припинення вогню, відведення важкого озброєння та обмін полоненими. Проте угода не була повністю виконана, і бойові дії продовжилися [53].

В лютому 2015 року в Україні загострилась, особливо в Дебальцевому. Щоб уникнути просування російських сил вглиб України, Київ підписав так званий «Комплекс заходів щодо імплементації Мінського протоколу», який пізніше став відомим як «Мінські угоди 2» [52, с. 458] [53].

Друга Мінська Угода (Мінськ-2): У зв'язку з продовженням конфлікту нова угода була підписана в лютому 2015 року. Мінськ-2 включив більш детальні заходи, такі як створення зони безпеки від відведення озброєнь, проведення місцевих виборів у контрольованих сепаратистами регіонів та встановлення контролю Україною над своїми кордонами [53].

Позитивним результатом стало встановлення хиткого перемир'я, часткове відведення сил від лінії зіткнення, пом'якшення людських страждань і поява теоретичної перспективи досягти більш стійкого вирішення конфлікту в майбутньому [52, с. 459].

Але, попри підписані Мінські угоди, бойові зіткнення не припинились, ситуація загострювалась. Було багато страшних бойових зіткнень. Спостерігалось значне накопичення російських військових навколо кордонів України, що викликало занепокоєння ескалації конфлікту [52, с. 460] [53].

З 2014 до 2022 року кремль намагався перетворити конфлікт з міжнародної територіальної агресії у внутрішньоукраїнську суперечку. Він намагався використати дві псевдореспубліки на Донбасі як інструмент для

того, щоб підірвати внутрішню стабільність, міжнародні відносини та зовнішню політику України [52, с. 463].

21 лютого 2022 року — президент російської федерації в. путін підписав указ про визнання незалежності окремих районів Донецької та Луганської областей і наказав ввести туди російські війська.

23 лютого 2022 року — ватажки незаконних збройних формувань звернулися до російської федерації з проханням ввести війська на територію окремих районів Донецької та Луганської областей.

24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення росії в Україну з повітря, моря, суші, що стало страшним днем в історії сучасної України.

Тривають бойові дії, а міжнародна спільнота активно залучена до пошуку шляхів вирішення кризи [54].

Отже, починаючи з анексії Криму росією у 2014 році та подальших подій на сході України. Ця хронологія включає ключові моменти, такі як військове втручання росії, утворення самопроголошених республік на сході України, різні фази бойових дій, дипломатичні та мирні ініціативи, зокрема Мінські угоди, а також повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році.

Конфлікт між росією та Україною має значні правові наслідки, зокрема щодо порушення норм міжнародного права. Це включає порушення принципів суверенітету, територіальної цілісності, а також заборону використання сили, закріплену в Статуті ООН. Анексія Криму та події на сході України викликали широке міжнародне засудження та спричинили запровадження санкцій проти росії.

Цей конфлікт став однією з ключових геополітичних подій сучасності, яка суттєво вплинула на міжнародні відносини. Він виявив як недоліки існуючої міжнародно-правової системи, так і потребу в її удосконаленні для ефективного реагування на подібні кризи у майбутньому.

Конфлікт в Україні став випробуванням для міжнародного права та його механізмів реагування на міждержавні кризи. Це підкреслило

необхідність посилення міжнародно-правових норм, а також розробки більш ефективних засобів їх впровадження та контролю.

2.2 Кваліфікація дій учасників конфлікту згідно з міжнародними нормами щодо агресії

Злочин агресії визначається в міжнародному праві як використання збройної сили держави проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави, згідно Резолюції 3314 ГА ООН 1974 року [10].

Важливими аспектами агресії є військове вторгнення, окупація, анексія.

Відповідно, кваліфікація дій росії є наступною.

Анексія Кримського півострова росією у 2014 році може бути представлена як акт агресії, вона включала військове втручання, окупацію та незаконну анексію території суверенної держави [55].

Надання росією військової, фінансової та іншої підтримки сепаратистським угрупованням у Донецькій та Луганській областях також кваліфіковано як дії, що є агресією [56].

Військові дії, включаючи обстріли та бойові операції, проведені російськими військовими та підтримуваними ними сепаратистськими силами на території України, є порушенням її територіальної цілісності та суверенітету [56].

росія, в контексті військових дій проти України, порушила міжнародні норми щодо агресії. Ці порушення включають, зокрема, наступні ключові аспекти.

Порушення Принципу заборони застосування сили відповідно до Статуту ООН, зокрема, статей 2(3) та 2(4), усі члени ООН зобов'язані вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами та утримуватися від загрози сили або використання сил проти територіальної цілісності чи

політичної незалежності будь -якої держави. Дії росії в Україні, включаючи анексію Криму та військові дії на сході України, явно порушують ці принципи [56] [57].

Порушення Принципу непорушності кордонів, відповідно, міжнародне право високо цінує принцип непорушності кордонів суверенних держав. Анексія Криму та підтримка сепаратистських рухів на сході України, що ведуть до зміни кордонів, є явним порушенням цього принципу [56].

Порушення Резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН, відповідно до цієї резолюції, анексія Криму та військова підтримка сепаратистів можуть бути кваліфіковані як акти агресії [56] [57].

Порушення міжнародних договорів, росія як учасник ряду міжнародних договорів, включаючи Будапештський меморандум 1994 року, порушила своє зобов'язання гарантувати територіальну цілісність України в обмін на відмову країни від ядерної зброї [57].

Одним з ключових аспектів дій росії в контексті конфлікту з Україною є порушення міжнародних договорів, стороною яких була росія. Особливо значущим у цьому контексті є Будапештський меморандум 1994 року [56] [57].

Будапештський меморандум був підписаний у грудні 1994 року між Україною, Росією, Сполученими Штатами та Великобританією [58].

Меморандум гарантував безпеку та територіальну цілісність України у відповідь на відмову Києва від свого ядерного арсеналу та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава [58].

У меморандумі зазначено, що сторони зобов'язуються поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. Також у меморандумі зобов'язуються утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України [58].

Анексія Криму росією у 2014 році та підтримка сепаратистських рухів на сході України явно порушують зобов'язання росії за меморандумом [55].

Ці дії росії є порушенням міжнародного права, оскільки вони прямо суперечать принципам, закріпленим у меморандумі, щодо непорушності кордонів та поваги до суверенітету України [57].

Порушення міжнародних договорів росією підірвало довіру до неї як до міжнародного партнера та показало, що міжнародні гарантії безпеки можуть бути легко ігноровані. Ця ситуація вказує на необхідність посилення міжнародного правопорядку та механізмів забезпечення дотримання міжнародних договорів [57].

Порушення росією Будапештського меморандуму та інших міжнародних зобов'язань серйозно впливає на міжнародні відносини та правову систему. Це підкреслює важливість посилення міжнародного правопорядку та необхідності відповідальності за порушення міжнародних договорів.

У контексті військових дій на сході України та анексії Криму російські збройні сили та підтримувані ними сили також звинувачуються у численних порушеннях міжнародного гуманітарного права [57].

Дії росії засуджені багатьма державами та міжнародними організаціями, які вважають їх порушенням міжнародних прав [56].

Численні країни та міжнародні організації запровадили проти росії економічні та політичні санкції, спрямовані на припинення її агресивних дій.

Кваліфікація дій росії у конфлікті з Україною як агресії згідно з міжнародними нормами підкреслює серйозність порушення міжнародного права та потребу міжнародної відповіді на такі дії. Це також засвідчує важливість міжнародного права у врегулюванні міждержавних конфліктів та підтриманні міжнародної безпеки.

Кваліфікація дій України в контексті її відповіді на агресію росії та дій підтримуваних нею сепаратистів на сході країни базується на фундаментальному принципі міжнародного права – праві на самооборону [59].

Право на самооборону закріплено в статті 51 Статуту ООН. Стаття 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй є одним з ключових положень у міжнародному праві, яке стосується права держав на індивідуальну або колективну самооборону. Ця стаття визначає умови та межі, за яких держави можуть використовувати військову силу в відповідь на збройний напад [59] [60, с. 33].

Стаття 51 визнає право держав на індивідуальну або колективну самооборону у випадку збройного нападу [60, с. 33].

Право на самооборону застосовується до тих пір, поки Рада Безпеки ООН не вживе заходів для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки.

Держави, які здійснюють самооборону, зобов'язані негайно довести це до відома Ради Безпеки ООН.

Хоча стаття 51 визнає право на самооборону, вона також підкреслює роль та відповідальність Ради Безпеки у підтриманні міжнародного миру та безпеки.

Стаття 51 Статуту ООН є фундаментальним принципом, який забезпечує баланс між правом держави на самооборону та необхідністю підтримки міжнародного миру та безпеки під егідою ООН [60, с. 33].

У випадку з Україною, дії росії в Криму та на сході країни можна розглядати як акти збройної агресії, що дає Україні право вдатися до самооборони [59].

Україна проводить оборонні військові операції для захисту своєї території, особливо на сході країни, де проросійські сепаратисти та російські військові сили проводять активні бойові дії [61].

Уряд України мобілізував національні ресурси та військові сили для захисту своєї території та населення, що є легітимною відповіддю на військову агресію.

Багато держав та міжнародних організацій визнали право України на самооборону та надали країні політичну та матеріальну підтримку. Деякі

країни надали Україні військову допомогу, включаючи нелетальне обладнання, консультації та тренінги, для посилення її оборонної здатності [61].

Кваліфікація дій України як відповіді на агресію з боку росії в рамках міжнародного права є легітимною і відповідає визнаному праву на самооборону. Україна вживає необхідних заходів для захисту своєї суверенності та територіальної цілісності в умовах збройної агресії, діючи в межах своїх прав та обов'язків за міжнародним правом.

Підсумовуючи, варто зазначити, що конфлікт між росією та Україною представляє собою один з найбільш важливих викликів для сучасної міжнародно-правової системи.

Необхідно враховувати різноманітні аспекти конфлікту, включаючи його історичний контекст, політичні та економічні причини, а також правові аргументи та міжнародні реакції.

У відповідь на порушення міжнародного права необхідне активне реагування з боку міжнародної спільноти, включаючи застосування санкцій та дипломатичних зусиль як засобів для спонукання до дотримання міжнародного права та припинення агресії.

Сприяння мирним ініціативам, включаючи переговори та медіацію, для вирішення конфлікту та відновлення міжнародного порядку.

Необхідно забезпечити підтримку Україні у її праві на самооборону та відновлення територіальної цілісності.

Реформування міжнародної правової системи з метою забезпечення більшої ефективності та відповідальності у реагуванні на міжнародні конфлікти.

Розробка та зміцнення механізмів міжнародної співпраці та солідарності для запобігання агресії та захисту прав та інтересів всіх держав.

Конфлікт між росією та Україною став прецедентом, який впливає на глобальну стабільність та безпеку, підкреслюючи важливість міцного міжнародного правопорядку.

Цей конфлікт служить важливим навчальним моментом для міжнародної спільноти щодо необхідності забезпечення ефективного міжнародного відповіді на порушення правил та норм, що унеможливають повторення подібних криз у майбутньому.

Конфлікт між росією та Україною є важливим індикатором стану сучасної міжнародної системи та її здатності вирішувати міждержавні кризи. Ефективне реагування на цей конфлікт вимагає не тільки відповідального міжнародного втручання, але й більш глибокого розуміння міжнародного права та його застосування у складних міжнародних відносинах.

2.3 Міжнародна реакція на агресію проти України та її правові наслідки

Міжнародна спільнота засудила діяльність росії на території України як порушення міжнародного права, зокрема принципів суверенітету та територіальної цілісності держави. Аналіз реакції є важливим для розуміння сучасного стану міжнародних відносин та для розробки ефективного регулювання їх в майбутньому.

Резолюція 68/262 (2014 рік): «Територіальна цілісність України», прийнята 27 березня 2014 року. У цій резолюції Генеральна Асамблея підтвердила принцип непорушності кордонів та суверенітету України. Резолюція засудила анексію Криму Росією та закликала всі держави не визнавати будь-які зміни статусу Криму [62].

Резолюція 71/205 (2016 рік): «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», прийнята 19 грудня 2016 року. Резолюція звернула увагу на порушення прав людини в Криму після його анексії Росією. Закликала до негайного припинення порушень та зловживань прав людини в Криму [63].

Резолюція 73/263 (2018 рік): "Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна", прийнята 22 грудня 2018

року. Підкреслює триваючі порушення прав людини в Криму та вимагає від Росії виконання своїх зобов'язань як окупаційної держави [64].

Резолюція 75/192 (2020 рік): "Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також частин Чорного та Азовського морів", прийнята 7 грудня 2020 року. Вказує на занепокоєння щодо мілітаризації Криму та прилеглих морських територій Росією. Закликає Росію вивести свої війська з Криму та припинити військову окупацію території [65].

Ці резолюції важливі, оскільки вони не тільки відображають міжнародну підтримку України у відстоюванні її територіальної цілісності, але й підкреслюють відповідальність росії за порушення міжнародного права. Вони також наголошують на значенні прав людини та міжнародної безпеки у контексті цього конфлікту.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, Організація Об'єднаних Націй прийняла кілька значущих резолюцій, які засуджують дії росії та відображають міжнародну реакцію на конфлікт.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 "Агресія проти України" (березень 2022 року). Ця резолюція засуджує російське вторгнення в Україну та закликає до негайного, повного та безумовного виведення всіх російських військ з території України. Вона також підкреслює необхідність дотримання міжнародного гуманітарного права та захисту цивільного населення [66].

Резолюція Ради Безпеки ООН про гуманітарну ситуацію в Україні. Хоча спроби прийняття резолюцій у Раді Безпеки ООН часто блокуються через право вето з боку росії, були спроби проголосувати за резолюції, які звертають увагу на гуманітарну кризу в Україні та необхідність захисту цивільного населення [67].

росія як постійний член Ради Безпеки ООН має право вето, яке дозволяє блокувати будь-яку резолюцію, що їй не на користь. Це поставити значні обмеження на здатність ООН ефективно реагувати на кризу в Україні.

Резолюції традиційно закликають до припинення вогню та створення умов для мирного врегулювання конфлікту. Підкреслюється важливість створення гуманітарних коридорів для забезпечення безпечного виїзду цивільного населення та доставки гуманітарної допомоги. Вказується на необхідність дотримання міжнародного гуманітарного права, в тому числі захисту цивільних осіб та об'єктів [67].

Генеральна Асамблея ООН провела спеціальні сесії, під час яких обговорювалися питання, пов'язані з війною в Україні, включаючи гуманітарні наслідки конфлікту та порушення міжнародного права.

Окремі країни та регіональні організації, такі як Європейський Союз, також прийняли власні резолюції та декларації, які засуджують вторгнення росії в Україну та вводять різноманітні санкції.

Ці резолюції та заяви відображають сильну міжнародну підтримку України та осуд російських дій, підкреслюючи важливість дотримання міжнародного права та норм міжнародних відносин [67].

У відповідь на анексію Криму росією в 2014 році та її подальше втручання в справи України, зокрема підтримку сепаратистських рухів на сході України, США, Європейський Союз та ряд інших країн ввели комплексні санкції проти росії. Ці санкції включають як економічні, так і індивідуальні обмеження.

Економічні санкції включають:

Торгівельні обмеження - заборона або обмеження експорту певних товарів і технологій до росії, особливо тих, які можуть використовуватися у військових цілях або у секторі енергетики.

Фінансові санкції включають обмеження доступу російських банків та фінансових установ до міжнародних ринків капіталів.

Заморожування активів та обмеження фінансових операцій з певними російськими компаніями та урядовими агенціями.

Секторальні санкції включають введення специфічних санкцій проти ключових секторів російської економіки, включаючи енергетичний сектор, оборонну промисловість та фінансовий сектор [68, с. 6].

Індивідуальні санкції включають:

Персональні обмеження - введення візових обмежень та заморожування активів російських офіційних осіб, бізнесменів та інших осіб, пов'язаних з російським урядом та його діями в Україні.

Чорні списки - включення осіб та організацій у так звані "чорні списки", що обмежує їх доступ до міжнародних фінансових ресурсів та торгівлі [68, с. 7].

Метою санкцій є спонукання росії до перегляду своєї політики щодо України та відновлення міжнародних норм і принципів.

Санкції також спрямовані на зменшення військової, економічної та політичної спроможності росії вести агресивні дії проти України.

Санкції суттєво вплинули на російську економіку, обмеживши її доступ до світових фінансових ринків та передових технологій, особливо у сфері енергетики та оборони.

Санкції були введені у відповідності з міжнародним правом як засіб непрямого примусу, спрямований на відновлення міжнародного порядку та поваги до суверенітету держав.

Санкції, введені проти росії, є ключовою складовою міжнародної відповіді на її дії в Україні та є прикладом використання економічних та політичних інструментів міжнародної спільноти для забезпечення дотримання міжнародного права.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року, Сполучені Штати, Європейський Союз, та інші країни ввели значні санкції проти росії. Ці санкції були найбільш суворими та всеосяжними з усіх, що коли-небудь застосовувалися до країни з великою економікою.

Санкції Сполучених Штатів включали:

Фінансові санкції - заморожування активів та обмеження трансакцій з великими російськими банками та фінансовими установами.

Введення обмежень на державний борг росії, ускладнюючи здатність росії залучати міжнародне фінансування.

Енергетичні санкції - заборона на імпорту російської нафти та газу.

Обмеження на експорт технологій, необхідних для розвитку енергетичного сектору росії.

Технологічні санкції - обмеження на експорт передових технологій, зокрема у сфері мікроелектроніки, зв'язку та оборонної промисловості.

Персональні санкції - введення санкцій проти високопосадових російських чиновників, олігархів та їх сімей [68, с. 8-17].

Санкції Європейського Союзу включають:

Економічні санкції - заморожування активів та обмеження доступу до ЄС російських банків, особливо тих, що мають зв'язок із державою.

Обмеження на імпорту російських енергетичних ресурсів, у тому числі нафти та газу.

Торгові обмеження - заборона на експорт до росії товарів подвійного використання та передових технологій.

Транспортні обмеження - закриття повітряного простору країн ЄС для російських авіакомпаній.

Обмеження доступу російських кораблів до портів ЄС.

Персональні санкції - введення візових заборон та заморожування активів ключових російських осіб та урядовців [68, с. 9-17].

Санкції інших країн, зокрема, Канада, Великобританія, Японія, Австралія та інші країни, також приєдналися до введення схожих санкцій, зокрема фінансових обмежень, експортних контролів, та персональних санкцій [68, с. 18].

Санкції спричинили значний економічний тиск на росію, впливаючи на її фінансову систему, експорт енергоресурсів, та міжнародну торгівлю.

Санкції також мали на меті відправити чіткий сигнал політичного незадоволення з агресивної поведінки росії та її порушення міжнародних норм.

Отже, підсумовуючи, варто сказати, що санкції, введені проти росії у відповідь на її вторгнення в Україну, є важливим інструментом міжнародного співтовариства для реагування на серйозні порушення міжнародного права та принципів. Вони демонструють здатність світової спільноти об'єднатися у відповідь на агресію та спрямовані на відновлення міжнародного порядку та поваги до суверенітету націй.

Міжнародна спільнота рішуче засудила дії росії в Криму та на сході України. Це засудження свідчить про загальне визнання порушення росією основних норм міжнародного права, зокрема принципів суверенітету та територіальної цілісності.

Прийняття резолюцій Генеральною Асамблеєю ООН, які визнають територіальну цілісність України і засуджують анексію Криму, є значущим кроком у підтримці міжнародного правопорядку, незважаючи на використання росією права вето в Раді Безпеки ООН.

Введення санкцій США, ЄС та інших країн про важливість економічних та політичних інструментів для реагування на міжнародні кризи та порушення міжнародного права.

Конфлікт підкреслює потребу в посиленні міжнародно-правових норм та механізмів, зокрема в контексті забезпечення миру та безпеки, захисту прав людини та підтримки територіальної цілісності націй.

Конфлікт в Україні та його міжнародні наслідки відображають складність сучасних міжнародних відносин та важливість міцної та ефективної міжнародно-правової системи. Міжнародна реакція на агресію, включаючи засудження, санкції, та резолюцію, демонструє здатність світової спільноти об'єднуватися в особливих серйозних порушеннях міжнародного права. Однак водночас вона підкреслює необхідність подальшого зміцнення

міжнародного правопорядку для ефективного запобігання та вирішення міжнародних конфліктів у майбутньому.

РОЗДІЛ 3: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1 Виклики в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочини агресії в умовах сучасних збройних конфліктів

Розслідування та притягнення до відповідальності за злочини агресії в умовах збройних конфліктів стикається з численними викликами, зокрема включаючи в себе юридичні, політичні, логістичні та етичні аспекти.

Юридичний аспект включає наступні елементи.

Труднощі у визначенні – зокрема, злочин агресії має складне та багатогранне визначення. Його відмежування від інших видів збройних конфліктів, таких як громадянські війни або міжнародні збройні конфлікти, може бути складним. Це включає чи дії держави виходять за рамки самооборони чи дій, дозволених міжнародним правом, та чи можна їх класифікувати як акт агресії [69].

Юридичні стандарти - Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН визначає злочин агресії, але застосування цих стандартів до конкретних ситуацій може бути предметом різних інтерпретацій.

Специфіка конфлікту - кожен збройний конфлікт має свою унікальну динаміку та особливості, що ускладнює розробку універсальних критеріїв для класифікації дій як агресії.

Обмежена юрисдикція МКС - не всі країни визнали юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Це означає, що МКС не завжди має повноваження розслідувати та притягувати до відповідальності осіб за злочини агресії в деяких регіонах [70].

Виклики у притягненні до відповідальності - для притягнення до відповідальності за злочини агресії потрібна міжнародна політична воля та співпраця, особливо коли йдеться про лідерів або офіційних осіб держави [71].

Альтернативні механізми – включає те, що у деяких випадках міжнародні або регіональні трибунали можуть бути створені для розслідування та судового переслідування злочинів агресії, як, наприклад, це було з Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії та Руанди.

Тому, юридичні аспекти в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочини агресії є значними. Вони вимагають чіткого визначення та інтерпретації міжнародного права, ефективної юрисдикції міжнародних судів та політичної волі міжнародної спільноти. Ці виклики підкреслюють необхідність посилення міжнародно-правових механізмів для боротьби з безкарністю та забезпечення справедливості у випадках серйозних порушень міжнародного права.

Політичний аспект включає наступні елементи.

Незалежність від політичної волі - процес притягнення до відповідальності за злочини агресії значною мірою залежить від політичної волі окремих держав та міжнародних організацій. Відсутність консенсусу або відсутність готовності діяти з боку ключових учасників міжнародної

спільноти може суть ускладнити або навіть заблокувати процеси притягнення до відповідальності [72].

Геополітичні інтереси - політичні рішення про розслідування або втручання у конфлікти часто формуються під впливом геополітичних інтересів. Держави можуть вагатися втручатися або підтримувати розслідування, якщо це підтримує свої національні інтереси або відносини з іншими державами [72].

Міжнародні організації - міжнародні організації, до прикладу як ООН, зіткнулися з викликами у координації та здійсненні ефективних дій через розбіжності між державами-членами, особливо в ситуаціях, коли постійні члени Ради Безпеки мають конфліктуючі інтереси.

Вплив внутрішньо-політичних факторів – такі фактори в країнах, які мають вирішальний вплив на міжнародній арені, можуть змінювати переваги та підходи до міжнародних конфліктів, у тому числі розслідування злочинів агресії.

Міжнародний тиск та санкції - можуть використовуватися як засоби сприяння державі до підтримки міжнародних норм, але їх ефективність може варіюватися залежно від конкретної ситуації [72].

Політичні аспекти в контексті розслідування та притягнення до відповідальності за злочини агресії підкреслюють складність і взаємозалежність міжнародних відносин та міжнародного правосуддя. Ефективне реагування на ці виклики вимагає збалансованого підходу, який враховує як політичні реалії, так і принципи міжнародного права, з наданням забезпечення справедливості та запобігання безкарності.

Логістичні та етичні аспекти включають наступне.

Складність доступу - однією з основних проблем є забезпечення безпечного та надійного доступу до місця, де відбуваються воєнні дії або агресія. Це може включати регіони, які контролюються військовими, сепаратистами або іншими озброєними групами [73].

Ризики для осіб, що розслідують – особи, які працюють у зонах конфлікту, стикаються з високим ризиком для власної безпеки, включаючи загрозу нападів, викрадень або інших форм насильства [73].

Захист місцевого населення - присутній ризик, що місцеве населення, яке співпрацює з розслідувачами або надає свідчення, може стати об'єктом помсти або переслідувань [73].

Захист свідків - забезпечення безпеки та конфіденційності свідків, які дають свідчення є ключовим аспектом. Це може бути особливо важко в умовах, де державні інституції не функціонують належним чином або в районах активних бойових дій [73].

Захист жертв - жертви агресії часто потребують особливого захисту та підтримки, включаючи медичну допомогу, психологічну підтримку та гарантії безпеки [73].

Співпраця між організаціями - ефективне розслідування вимагає координації між міжнародними та національними організаціями, включаючи правоохоронні органи, міжнародні трибунали [74, с. 9].

Обмін інформацією - важливим є обмін інформацією та доказами між установами, які використовуються розслідуваннями, забезпечуючи комплексний підхід до збору доказів та свідчень [74, с. 9].

Логістична підтримка - надання логістичної підтримки розслідувачам, включаючи транспорт, зв'язок та безпечне проживання, є критичним у випадку конфлікту [74, с. 9].

Логістичні та етичні аспекти, пов'язані з розслідуванням злочинів агресії, вимагають комплексного підходу, який включає належне планування, міжнародну координацію, а також заходи забезпечення безпеки та захисту всіх учасників. Ефективне рішення цих викликів є ключовим для забезпечення справедливості та правосуддя в умовах збройних конфліктів.

Отже, у підсумку, розслідування та притягнення до відповідальності за злочини агресії в сучасних збройних конфліктах виявляється надзвичайно складним завданням. Це вимагає точного визначення та інтерпретації

злочину агресії, що є складним через різноманітність форм і контекстів конфліктів. Юрисдикційні обмеження міжнародних судових установ, таких як Міжнародний кримінальний суд, подальше ускладнюють процес притягнення винних до відповідальності.

Політичні фактори мають значущу роль у розслідуванні злочинів агресії. Рішення державних і міжнародних організацій про ініціювання розслідувань часто відбувається не тільки за юридичними критеріями, але й через міжнародні відносини, геополітичні інтереси та стратегічні союзи. Таке положення справ може привести до ситуацій, коли грубі порушення міжнародного права залишаються без відповідного реагування.

Логістичні проблеми, такі як доступ до місць конфліктів, безпека розслідувачів, а також захист свідків і жертв, залишають додаткові виклики перед процесом розслідування. Можливість забезпечення належного захисту свідків та жертв в умовах активних бойових дій є критично важливою для збору достовірних свідчень та доказів.

Процес визначення, розслідування та притягнення до відповідальності за злочини агресії в сучасних збройних конфліктах стосується серйозних викликів, що включають юридичні, політичні, логістичні та етичні аспекти. Ці виклики вимагають комплексного підходу та міжнародної координації, а також глибокого розуміння як юридичних, так і політичних аспектів міжнародних конфліктів. Ефективне вирішення цих питань є ключовим для забезпечення справедливості, запобігання подальшій агресії та підтримання міжнародної правопорядку.

3.2 Роль міжнародних судових органів і трибуналів у забезпеченні відповідальності за злочини агресії

Міжнародні судові органи і трибунали виконують ключову роль у забезпеченні відповідальності за злочини агресії. Вони створюють правовий

механізм для притягнення до відповідальності держав та окремих осіб, які відповідають за вчинення або ініціювання агресивних дій.

Їх внесок у міжнародне правосуддя можна розглядати під ключовими ключовими аспектами:

Створення правового механізму, зокрема, притягнення до відповідальності, правове визначення агресії [75].

Міжнародні суди та трибунали забезпечують механізм притягнення до відповідальності держав та окремих осіб, відповідальних за вчинення або ініціювання агресивних дій. Це включає лідерів країн, військових командирів та інших високопоставлених осіб [75].

Міжнародні суди сприяють розвитку та уточненню правового визначення агресії. Через свої рішення та прецеденти вони допомагають формувати міжнародні стандарти та норми.

Сприяння міжнародному правопорядку, зокрема, через запобігання безкарності та справедливе і незалежне судочинство.

Наявність ефективних міжнародних судових механізмів діє як стимулюючий фактор проти безкарності та спонукає до підтримки міжнародних норм.

Міжнародні суди забезпечують справедливе та незалежне судочинство, що є критичним у випадку, коли національні судові системи не можуть або не хочуть проводити розслідування.

Роль у міжнародному гуманітарному праві проявляється через розвиток міжнародного гуманітарного права та маючи вплив на міжнародну політику.

Рішення та прецеденти, встановлені міжнародними судами, сприяють розвитку міжнародного гуманітарного права, зокрема у сфері правил ведення війни та захисту цивільного населення.

Діяльність міжнародних судів може впливати на міжнародну політику, підвищуючи увагу до питань прав людини та міжнародної безпеки.

Роль міжнародних судових органів і трибуналів у забезпеченні відповідальності за злочини агресії є важливою. Вони не тільки сприяють

притягненню до відповідальності тих, хто відповідальний за вчинення агресії, але й надають вагомий внесок у розвиток міжнародного права, зміцнення правових норм та забезпечення міжнародного порядку та безпеки [75].

Роль Міжнародного Кримінального Суду важлива у забезпеченні міжнародної відповідальності за злочини агресії.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду охоплює злочини агресії, проте вона діє лише щодо держав, які ратифікували Римський статут та прийняли його юрисдикцію. Це означає, що дії МКС обмежені у випадках, коли держави, які здійснюють агресію, не є сторонами Римського статуту [18].

МКС може розглядати справи, які передаються йому Радою Безпеки ООН, незалежно від того, чи є держава-агресор членом Римського статуту. Однак, це часто ускладнюється політичними факторами, оскільки постійні члени Ради Безпеки мають право вето [18].

МКС використовує чітко визначені критерії для визначення злочину агресії. Це включає акти, які являють собою явне порушення Статуту ООН, такі як військове вторгнення, окупація, анексія та інші форми використання збройної сили.

Для того, щоб справу розглядалася МКС, потрібно, щоб вона була передана прокурору суду державою-членом або Радою Безпеки ООН. Прокурор МКС здійснює попереднє розслідування, щоб вирішити, чи є достатні підстави для відкриття повноцінного розслідування [76].

МКС забезпечує правову основу для притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що мають міжнародний характер. Однак, ефективність МКС обмежена його юрисдикцією та залежить від політичної волі міжнародного співтовариства. Забезпечення відповідальності за злочини агресії залишається складним завданням, яке вимагає спільних зусиль на міжнародному рівні.

Ad-hoc трибунали відіграють ключову роль у міжнародному правосудді, забезпечуючи відповідальність за серйозні порушення міжнародного права [77].

Ad-hoc трибунали створюються для розслідування та судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії [47][77].

На відміну від постійних міжнародних судів, ad-hoc трибунали мають специфічну юрисдикцію, обмежену часовими рамками та географічними областями конфліктів. Це дозволяє їм більш глибоко зануритись у контекст конкретного конфлікту [47].

Рішення, винесені ad-hoc трибуналами, встановлюють важливі прецеденти в міжнародному правосудді. Вони сприяють розвитку та уточненню міжнародного гуманітарного права, особливо в аспектах, які стосуються воєнних злочинів та злочинів проти людяності [47][77].

Діяльність ad-hoc трибуналів має значний вплив на міжнародні норми та стандарти. Через свої рішення, трибунали вносять вклад у визначення ключових понять та принципів, що стосуються міжнародних злочинів.

Ці трибунали забезпечують справедливість для жертв конфліктів, надаючи можливість для притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за найжахливіші злочини. Це також сприяє процесу відновлення та примирення в постконфліктних суспільствах [47].

Робота ad-hoc трибуналів також стикається з викликами, включаючи політичні та фінансові обмеження, а також складності зі збором доказів та захистом свідків у нестабільних регіонах.

Рішення та діяльність ad-hoc трибуналів внесли значний вклад у розвиток міжнародного гуманітарного права та створення системи міжнародної правової відповідальності. Однак, ефективність цих трибуналів залежить від підтримки міжнародної спільноти та їх здатності долати політичні та логістичні виклики.

Міжнародний суд ООН відіграє важливу, хоча й обмежену роль у протидії злочинам агресії.

Міжнародний суд ООН (МС ООН), також відомий як Міжнародний суд правосуддя, є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй.

МС ООН має юрисдикцію у справах, що стосуються правових спорів між державами. Хоча суд не має прямої юрисдикції для розгляду кримінальних справ або злочинів агресії, він може відігравати важливу роль у розв'язанні міждержавних спорів, які можуть виникати у контексті агресивних дій [77] [78].

МС ООН може виступати як форум для мирного вирішення міжнародних спорів, які можуть стати причиною або наслідком агресії, сприяючи таким чином запобіганню конфліктів.

Рішення та консультативні висновки МС ООН впливають на розвиток міжнародного права, в тому числі на принципи, які стосуються злочинів агресії. Це може включати інтерпретацію норм міжнародного права, які стосуються відповідальності держави та законності військових дій [78].

Хоча рішення МС ООН є обов'язковими лише для сторін у конкретній справі, вони часто мають прецедентне значення, формуючи правові інтерпретації, якими можуть керуватися інші держави та міжнародні органи [78].

Проте є обмеження ролі МС ООН, зокрема, в наступному.

МС ООН не має компетенції розглядати кримінальні справи проти індивідуальних осіб, включаючи лідерів держав, які можуть бути відповідальними за злочини агресії [78].

МС ООН може розглядати справи лише тоді, коли держави добровільно приймають його юрисдикцію або згідно з міжнародними договорами та конвенціями.

Міжнародний суд ООН сприяє мирному вирішенню міжнародних спорів та формуванню міжнародних норм, що може опосередковано запобігати агресії або сприяти її вирішенню. Хоча МС ООН не має

повноважень розглядати кримінальні справи або злочини агресії безпосередньо, його роль у підтриманні міжнародного правопорядку та законності є незаперечною [78].

Роблячи загальний висновок варто зазначити наступні аспекти.

МКС відіграє важливу роль у притягненні до відповідальності окремих осіб за злочини агресії. Це включає лідерів країн та військових командирів, що є критично важливим для запобігання безкарності.

МКС стикається з обмеженнями у своїй юрисдикції, особливо коли держави-учасниці не визнають його юрисдикцію або коли держави-агресори не є сторонами Римського статуту.

МС ООН сприяє мирному вирішенню міждержавних спорів, які можуть бути пов'язані з агресивними діями, і таким чином відіграє роль у запобіганні та врегулюванні конфліктів.

МС ООН не має повноважень прямого притягнення індивідуальних осіб до відповідальності за злочини агресії, що є значним обмеженням у контексті боротьби з агресією.

Ad-hoc трибунали, створені для розгляду злочинів у конкретних конфліктах (наприклад, у Югославії та Руанді), вносять важливий вклад у притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за агресію та інші серйозні порушення міжнародного права.

Діяльність цих трибуналів сприяє розвитку міжнародних правових норм і стандартів, особливо у сфері воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Міжнародні судові органи і трибунали грають фундаментальну роль у забезпеченні відповідальності за злочини агресії. Вони вносять важливий вклад у притягнення до відповідальності осіб, здійснення міжнародного правосуддя та розвиток міжнародного гуманітарного права. Проте, ефективність цих органів залежить від їх юрисдикційних можливостей, політичної підтримки міжнародної спільноти, а також від готовності держав співпрацювати у сфері міжнародного правосуддя.

3.3 Пропозиції щодо вдосконалення міжнародно - правових механізмів для реагування на злочини агресії

У сучасному світі міжнародні конфлікти та агресія продовжують впливати на глобальний порядок та безпеку, ключовим завданням міжнародної спільноти є ефективне реагування на злочини агресії.

Сучасні виклики стосовно злочину агресії охоплюють кілька складних і часто суперечливих питань у міжнародних відносинах та міжнародному праві. Серед яких:

Відповідальність недержавних учасників міжнародної арени - традиційне розуміння злочину агресії виходить з припущення, що тільки держава може бути виконавцями агресії. Однак, з появою потужних недержавних учасників, таких як терористичні організації та приватні військові компанії, виникає питання щодо їхньої відповідної відповідальності за акти агресії [79].

Гуманітарне втручання без мандата ООН - іноді держави вживають військових дій без санкцій ООН з наданням запобігання або припинення масштабних порушень прав людини. Такі дії можуть бути виправдані з етичної точки зору, але вони можуть порушувати норми міжнародного права, які забороняють використання сил без схвалення Ради Безпеки ООН.

Принцип «Захисту населення» (Responsibility to Protect - R2P) - цей принцип був ухвалений на світовому саміті ООН у 2005 році і має на меті зобов'язати держави захистити населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. Якщо держава не може або не бажає захистити своє населення, міжнародна спільнота може втрутитися. Однак існує ризик, що цей принцип може бути використаний як прикриття для втручання, яке насправді має інші мотиви [80].

Визначення «оборонного військового втручання» - визначення умов, за яких військово втручання може бути виправданим як оборонна дія,

залишається предметом дискусій. Наприклад, кібератаки можуть бути розглянуті державами по-різному з точки зору їх законності [79].

Вирішення цих викликів вимагає постійного діалогу між державами, розвитку міжнародного права і, можливо, реформування міжнародних інституцій.

Російсько-українська війна, яка розглядається в цьому контексті, надає яскравий приклад викликів, з якими стикаються існуючі міжнародно-правові механізми у протидії агресії та забезпеченні міжнародної відповідальності [79].

Пропозиції, викладені в цьому розділі, закликають сприяти розробці більш ефективних міжнародних правових інструментів, які могли б адекватно реагувати на злочини агресії та сприяти збереженню світу та міжнародного правопорядку.

Серед таких пропозицій є наступні:

- Розширення юрисдикції Міжнародних Судів - розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС) до універсальної може допомогти охопити більше випадків злочинів агресії. Це передбачає зміни до Римського Статуту та більш широке прийняття його державами.
- Удосконалення міжнародних норм та стандартів - потрібно подальше уточнення та уніфікація міжнародного визначення агресії. Важливо враховувати різноманітність форм сучасних збройних конфліктів.
- Розробка стандартів збору доказів - встановлення єдиних стандартів для збору та оцінки доказів у випадках злочинів агресії, що забезпечить більш ефективне ведення справ.
- Підвищення ефективності міжнародних організацій - Організація Об'єднаних Націй та її органи, зокрема, Рада Безпеки, повинні мати більш активну та ефективну роль у протидії злочинам агресії, уникаючи політичної упередженості та блокувань.

- Міжнародна координація - підвищення рівня міжнародної координації та співпраці у питаннях, що стосуються розслідування і притягнення до відповідальності за злочини агресії, зокрема між МКС, ООН та регіональними організаціями.
- Підтримка та захист жертв конфліктів - розвиток механізмів підтримки та захисту жертв злочинів агресії, включаючи свідків, які дають показання, щоб забезпечити їх безпеку та заохочувати більш активну участь у правосудді.

Посилення ролі міжнародних судових органів і трибуналів у реагуванні на злочини агресії вимагає комплексного підходу. Це включає удосконалення існуючих міжнародно-правових норм, забезпечення більшої юрисдикції міжнародних судів, а також підвищення ефективності міжнародних організацій у розслідуванні та притягненні до відповідальності за такі злочини. Ключовим елементом є також міжнародна координація та співпраця, а також захист та підтримка жертв конфліктів.

Російсько-українська війна демонструє складність сучасних збройних конфліктів, де часто використовуються гібридні тактики та засоби ведення війни. Міжнародні норми потребують адаптації для ефективного реагування на такі виклики.

В контексті російсько-української війни варто виокремити наступні пропозиції.

Потрібно уточнення міжнародного визначення агресії, з урахуванням гібридних форм воєнних дій, що включають кібератаки, пропаганду та використання нерегулярних збройних формувань.

Необхідна більш активна підтримка міжнародного співтовариства у вирішенні конфлікту і притягненні винних до відповідальності, включаючи тиск на держави, які блокують або ухиляються від співпраці з МКС.

Посилення координації та співпраці між різними міжнародними організаціями, включаючи ООН, Раду Європи, ОБСЄ, для ефективного реагування на агресію та злочини проти людяності.

Розробка механізмів підтримки та захисту жертв конфлікту, включаючи свідків, які можуть надати важливу інформацію для міжнародних судових розглядів.

У контексті російсько-української повномасштабної війни важливо вдосконалити міжнародно-правові механізми для ефективного реагування на злочини агресії. Це включає адаптацію міжнародних норм до специфіки сучасних війн, посилення ролі та юрисдикції міжнародних судових органів, зокрема МКС, а також підвищення ефективності міжнародних механізмів через більш тісну координацію та співпрацю. Необхідно також забезпечити належний захист та підтримку жертв конфлікту, щоб забезпечити їх участь у правосудді та відновленні справедливості.

В підсумку висвітленої інформації варто визначити, російсько-українська війна висвітлює серйозні виклики, з якими стикається міжнародна спільнота у реагуванні на злочини агресії. Цей конфлікт підкреслює необхідність вдосконалення існуючих механізмів, адаптації міжнародного права до нових форм ведення війни та посилення міжнародної координації.

Пропозиції щодо удосконалення в загальному наступні.

Необхідно адаптувати міжнародні норми до гібридних та нерегулярних форм воєнних конфліктів, що включають кібератаки та пропаганду.

Розширення юрисдикції МКС, можливо, через універсальну юрисдикцію, для забезпечення більш ефективного реагування на злочини агресії.

Зміцнення міжнародної координації та співпраці, включаючи ООН, Раду Європи, ОБСЄ, для забезпечення єдиної відповіді на агресію.

Розробка ефективних механізмів захисту жертв і свідків, які є ключовими для збору доказів та проведення справедливих судових розглядів.

Заохочення держав до ратифікації основних міжнародних договорів та приєднання до Римського Статуту.

Уніфікація міжнародних стандартів збору та оцінки доказів для покращення якості судових розглядів.

Злочини агресії в сучасному світі вимагають від міжнародної спільноти активних дій та удосконалення правових механізмів для ефективного реагування. Російсько-українська війна вказує на необхідність посилення міжнародної координації, адаптації міжнародного права до нових викликів та забезпечення ефективності міжнародних судових органів. Ці заходи є ключовими для зміцнення міжнародного правопорядку та запобігання майбутнім злочинам агресії.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідно до поставлених завдань, в науковій роботі було досліджено історичний розвиток та сучасне розуміння злочину агресії в міжнародному праві, вивчено та проаналізовано правові основи визначення та кваліфікації злочину агресії, досліджено принципи та механізми міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії, досліджено фактичні умови російсько-української війни, проаналізовано кваліфікацію дій учасників конфлікту згідно з міжнародними нормами щодо агресії, проаналізовано міжнародну реакцію на агресії проти України та її правові наслідки, досліджено виклики в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин агресії, проаналізовано роль міжнародних судових органів у забезпеченні відповідальності за злочин агресії, висвітлено пропозиції щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів для реагування на злочини агресії.

Загальний підсумок до розділу 1 наукової роботи можна зазначити наступним чином.

Історичний розвиток поняття злочину агресії в міжнародному праві відображає його еволюцію від первісних норм і принципів ведення війн до сучасного визначення, що включає незаконне використання збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Цей процес підкреслює необхідність постійного адаптування міжнародного права до змінюваних умов міжнародних відносин та характеру воєнних конфліктів.

У цій частині роботи розглядаються правові основи, які формують сучасну доктрину злочину агресії, включаючи аналіз міжнародних угод та конвенцій. Розгляд правових основ визначення та кваліфікації злочину агресії виявив складність цього процесу в контексті міжнародного права. Важливою є інтеграція різних міжнародних договорів, конвенцій та резолюцій, які разом формують юридичну основу для ідентифікації та реагування на акти агресії. Цей процес вимагає детального аналізу окремих випадків та врахування специфіки конкретних конфліктів.

Аналіз принципів та механізмів міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії підкреслює важливість значення індивідуальної та державної відповідальності у міжнародних конфліктах. Принципи, що становлять основу відповідальності за злочин агресії включають принцип індивідуальної відповідальності, принцип вищого наказу, принцип недійсності відмовки державним суверенітетом, принцип заборони застосування сили, принцип репарації, принцип універсальної юрисдикції, принцип співпраці між державами, принцип невідворотності покарання, принцип недискримінації. Дані принципи, загалом, підкреслюють, що особи, вчинивши чи санкціонувавши злочин агресії, не можуть уникнути відповідальності, навіть якщо дана діяльність відбувається під виглядом державної політики. Особливу увагу заслуговують механізми міжнародного судочинства, включаючи роль Міжнародного кримінального суду, а також

національні та гібридні суди, у забезпеченні справедливості та запобіганні безкарності.

Загальний аналіз даного розділу підкреслює необхідність всебічного підходу до розуміння та протидії злочинам агресії в міжнародному праві. Від історичного розвитку та різних інтерпретацій злочину агресії до складних механізмів відповідальності та судочинства, ця тема вимагає постійної уваги, адаптації та розвитку. Враховуючи сучасні виклики, такі як гібридні форми воєнних конфліктів і політичні обмеження, ефективне реагування на злочини агресії залишається ключовим завданням для міжнародної спільноти.

Роблячи загальний підсумок до розділу 2 наукової роботи слід зазначити наступне.

Розгляд фактичних умов російсько-української війни включає аналіз хронології та основних подій, що формують правовий контекст цього конфлікту. Від початкових етапів, які охоплюють анексію Криму та конфлікт на сході України, до сучасного стану повномасштабного військового конфлікту, ця ситуація вимагає детального аналізу з точки зору міжнародного права.

Аналіз дій учасників конфлікту в контексті міжнародних норм щодо агресії підкреслює складність та суперечності у кваліфікації цих дій. Враховуючи різні аспекти міжнародного права, такі як Статут ООН та Римський Статут МКС, важливо визначити, яким чином дії росії та України вписуються в ці рамки, особливо у світлі звинувачень у агресії та порушенні міжнародного права.

Міжнародна реакція на агресію проти України, включаючи резолюції ООН, санкції та заяви міжнародних лідерів, відіграє важливу роль у формуванні правових наслідків конфлікту. Ця реакція є відображенням спроби міжнародної спільноти зреагувати на порушення міжнародного права, а також сприяє формуванню майбутнього правового прецеденту у схожих конфліктах.

Розділ 2 дипломної роботи дає всебічне уявлення про фактичні умови, правовий контекст та міжнародну реакцію на російсько-українську війну. В розділі демонструється практичне застосування міжнародно-правових норм щодо злочину агресії. Цей конфлікт вимагає від міжнародного співтовариства не лише відповіді на безпосередні виклики, але й розвитку ефективних механізмів для запобігання та реагування на злочини агресії в майбутньому. Особлива увага повинна бути приділена розробці та вдосконаленню міжнародно-правових норм і стандартів, які дозволять ефективно протистояти порушенням міжнародного права та забезпечити справедливість та відповідальність в міжнародних конфліктах.

Підсумовуючи розділу 3 дипломної роботи, слід визначити наступне.

Сучасні збройні конфлікти демонструють унікальні виклики для міжнародного правосуддя, зокрема у контексті розслідувань злочинів агресії. Це включає складнощі зі збором доказів у конфліктних зонах, захистом свідків, а також виклики, пов'язані з гібридними та нерегулярними формами війни. Ці виклики вимагають розвитку спеціалізованих підходів та методів розслідування, адаптованих до змінюваного характеру сучасних військових конфліктів.

Міжнародні судові органи та трибунали, такі як МКС, МС ООН, *ad hoc* трибунали, відіграють ключову роль у забезпеченні відповідальності за злочини агресії. Їх діяльність сприяє не тільки розв'язанню конкретних випадків, але й формуванню міжнародних правових норм та стандартів. Однак, їх ефективність обмежена юрисдикційними та політичними факторами, що підкреслює необхідність зміцнення міжнародної правової системи та поліпшення координації між різними судовими органами.

Пропозиції щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів включають розширення юрисдикції та повноважень міжнародних судових органів, адаптацію міжнародного права до сучасних форм ведення війни, та посилення міжнародної координації. Зокрема, важливим є розвиток механізмів захисту та підтримки жертв і свідків, а також сприяння більш

широкій ратифікації міжнародних угод. Це спрямовано на створення більш ефективної та справедливої системи міжнародного правосуддя.

Розділ 3 дипломної роботи висвітлює комплекс викликів, з якими стикається міжнародне співтовариство у протидії злочинам агресії, та пропонує шляхи їх вирішення. Ці виклики вимагають від міжнародних судових органів адаптації до змінних умов сучасних збройних конфліктів та пошуку нових підходів до вирішення складних правових питань. Пропоновані зміни та вдосконалення мають на меті забезпечити більшу ефективність та справедливість міжнародного правосуддя, а також зміцнити міжнародний правопорядок та запобігти порушенням міжнародного права в майбутньому. На основі аналізу викликів, що виникають у контексті російсько-української війни, в роботі пропонуються шляхи вдосконалення міжнародно-правових механізмів.

Дипломна робота надає аналіз розвитку, визначення та кваліфікації злочину агресії в міжнародному праві, зосереджуючи увагу на викликах та специфіці сучасних збройних конфліктів, зокрема на прикладі російсько-української війни. В роботі підкреслюється важливість постійного адаптування міжнародного права до змінюваних умов глобальної безпеки та визначаються напрямки для покращення міжнародних механізмів реагування на злочини агресії. Важливість цього дослідження полягає у внеску у розвиток міжнародного права, забезпеченні справедливості та запобіганні в майбутньому порушенням міжнародного порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Peace of Westphalia | definition, map, results, & significance. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Peace-of-Westphalia> (дата звернення: 03.11.2023).
2. Treaty of Versailles - reparations, military, limitations. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919/German-reparations-and-military-limitations> (дата звернення: 03.11.2023).
3. The League of Nations | The United Nations Office at Geneva. The United Nations Office at Geneva. URL: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/overview> (дата звернення: 03.11.2023).

4. The League of Nations History - Political Science. Political Science. URL: <https://www.politicalscienceview.com/the-league-of-nations-history/> (дата звернення: 03.11.2023).
5. Elgar E. Why was the Kellogg-Briand Pact of 1928 a Watershed in the Evolution of Public International Law? – Cambridge International Law Journal. Cambridge International Law Journal. URL: <https://cilj.co.uk/2021/04/26/why-was-the-kellogg-briand-pact-of-1928-a-turning-point-in-the-history-of-international-relations/> (дата звернення: 03.11.2023).
6. Nuremberg Trial Archives The International Court of Justice: custodian of the archives of the International Military Tribunal at Nuremberg. The Nuremberg Archives, 2018. 94 с. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/documents/library-of-the-court-en.pdf> (дата звернення: 03.11.2023).
7. The Influence of the Nuremberg Trial on International Criminal Law - Robert H Jackson Center. Robert H Jackson Center. URL: <https://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/the-influence-of-the-nuremberg-trial-on-international-criminal-law/> (дата звернення: 03.11.2023).
8. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Cold War | Summary, Causes, History, Years, Timeline, & Facts. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Cold-War> (дата звернення: 03.11.2023).
9. The Cold War Around the World. Khan Academy. URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/whp-origins/era-7-the-great-convergence-and-divergence-1880-ce-to-the-future/74-end-of-empires-beta/a/read-the-cold-war-around-the-world-beta> (дата звернення: 03.11.2023).
10. Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX). United Nations - Office of Legal Affairs. URL: [https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html#:~:text=General%20Assembly%20resolution%203314%20\(XXIX\),%20with%20the%20Definition%20of,in%20determining%20aggression%20by%20States.](https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html#:~:text=General%20Assembly%20resolution%203314%20(XXIX),%20with%20the%20Definition%20of,in%20determining%20aggression%20by%20States.) (дата звернення: 03.11.2023).

11. Critical remarks on the International Court of Justice's interpretation of Article 3(g) of the "Definition of Aggression"(UNGA Resolution 3314/1974). SciELO - Brasil.

URL: <https://www.scielo.br/j/rdgv/a/7PB4FNZRXNhPTyMNxW5G3wt/?lang=en> (дата звернення: 03.11.2023).

12. Nuclear Threats and Alerts: Looking at the Cold War Background | Arms Control Association. Arms Control Association | The authoritative source on arms control since 1971. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-04/features/nuclear-threats-alerts-looking-cold-war-background> (дата звернення: 03.11.2023).

13. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Mutual assured destruction | Definition, History, & Cold War. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/mutual-assured-destruction> (дата звернення: 03.11.2023).

14. Міжнародне співробітництво у сфері нерозповсюдження. Uatom.org. URL: <https://www.uatom.org/rezhym-nerozpovsyudzhennya/mizhnarodne-spivrobotnytstvo-u-sferi-nerozpovsyudzhennya> (дата звернення: 03.11.2023).

15. The UN during the Cold War: "A tool of superpower influence stymied by superpower conflict"?. E-International Relations. URL: <https://www.e-ir.info/2011/06/10/the-un-during-the-cold-war-a-tool-of-superpower-influence-stymied-by-superpower-conflict/> (дата звернення: 03.11.2023).

16. United Nations Security Council - Peacekeeping, Resolutions, Sanctions. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Security-Council/History> (дата звернення: 03.11.2023).

17. Rome Statute of the International Criminal Court. Hague : International Criminal Court, 2002. 58 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 03.11.2023).

18. Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_n o=XVIII-10-b&chapter=18&clang=en#:~:text=The%20Review%20Conference%20of%20the%20Rome%20Statute,%20held%20in%20Kampala,651.2010. (дата звернення: 03.11.2023).

19. Definition of the crime of aggression | The Global Campaign for the Prevention of Aggression. The Global Campaign for the Prevention of Aggression. URL: <https://crimeofaggression.info/role-of-the-icc/definition-of-the-crime-of-aggression/> (дата звернення: 08.11.2023).

20. Crime of Aggression | Coalition for the International Criminal Court. Coalition for the International Criminal Court | Global justice for atrocities. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/explore/icc-crimes/crime-aggression> (дата звернення: 08.11.2023).

21. Marusyak O. The crime of aggression in international law: why is everything so complicated? - Reanimation package of reforms. Reanimation package of reforms -. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/the-crime-of-aggression-in-international-law-why-is-everything-so-complicated/> (дата звернення: 09.11.2023).

22. Charter of the United Nations. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: https://www.unodc.org/pdf/iaol/charter_un.pdf (дата звернення: 09.11.2023).

23. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (First Geneva Convention). Refworld. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3694.html> (дата звернення: 09.11.2023).

24. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Second

Geneva Convention). Refworld.
URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b37927.html> (дата звернення: 09.11.2023).

25. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Third Geneva Convention). Refworld.
URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36c8.html> (дата звернення: 09.11.2023).

26. International Committee of the Red Cross. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols. International Committee of the Red Cross.
URL: <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-1949-additional-protocols> (дата звернення: 09.11.2023).

27. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977> (дата звернення: 09.11.2023).

28. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977> (дата звернення: 09.11.2023).

29. Шемшученко Ю. С. Заключний акт наради безпеки і співробітництва в Європі. Електронна бібліотека | Інститут історії України.
URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975 (дата звернення: 09.11.2023).

30. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations (Declaration on Friendly Relations). Forside - Det juridiske

fakultet. URL: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-01/friendly-relations.html> (дата звернення: 09.11.2023).

31. Hersch Lauterpacht. Gedenkstätte Haus der Wannsee-Konferenz. URL: <https://www.ghwk.de/de/ausstellung/sonderausstellungen/verfolgen-und-aufklaeren/hersch-lauterpacht> (дата звернення: 09.11.2023).

32. Sands P. Sir Ian Brownlie obituary. the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/theguardian/2010/jan/11/sir-ian-brownlie-obituary> (дата звернення: 09.11.2023).

33. Dr. Nicholas Rostow. StackPath. URL: <https://fedsoc.org/contributors/nicholas-rostow> (дата звернення: 09.11.2023).

34. Blackshield A. Stone Julius. Australian Dictionary of Biography. URL: <https://adb.anu.edu.au/biography/stone-julius-15728> (дата звернення: 09.11.2023).

35. Thomas Franck. Texas Law – The University of Texas School of Law. URL: <https://law.utexas.edu/humanrights/directory/thomas-franck/> (дата звернення: 09.11.2023).

36. Gray C. D. International Law and the Use of Force. Blackwell's, books for life and for learning Blackwell's. URL: <https://blackwells.co.uk/bookshop/product/International-Law-and-the-Use-of-Force-by-Christine-D-Gray/9780198808428> (дата звернення: 09.11.2023).

37. Crime of aggression. ICD - Home - Asser Institute. URL: <https://internationalcrimesdatabase.org/Crimes/CrimeOfAggression> (дата звернення: 09.11.2023).

38. General principles of criminal law. Human Rights Library- University of Minnesota. URL: http://hrlibrary.umn.edu/instree/Rome_Statute_ICC/Rome_ICC_part3.html (дата звернення: 13.11.2023).

39. Universal Jurisdiction. TRIAL International.
URL: <https://trialinternational.org/topics-post/universal-jurisdiction/> (дата звернення: 13.11.2023).
40. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 13.11.2023).
41. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. URL: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1388824041> (дата звернення: 13.11.2023).
42. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 13.11.2023).
43. The Practical Guide to Humanitarian Law. Doctors without borders | The Practical Guide to Humanitarian Law. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/aggression/> (дата звернення: 13.11.2023).
44. Система органів міжнародної кримінальної юстиції. stud.com.ua.
URL: https://stud.com.ua/41156/pravo/sistema_organiv_mizhnarodnoyi_kriminalnoyi_yustitsiyi (дата звернення: 13.11.2023).
45. Role of national courts in the international criminal justice system. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-03/2023-ICC-5th-Judicial-Seminar-report.pdf> (дата звернення: 13.11.2023).
46. The ICC and the UN Security Council. The Global Campaign for the Prevention of Aggression. URL: <https://crimeofaggression.info/role-of-the-icc/the-icc-and-the-un-security-council/#:~:text=The%20Global%20Campaign%20for%20the%20Prevention%20of%20Aggression,->

[Main%20menu&text=The%20Council%20may%20take%20such,responding%20to%20acts%20of%20aggression.](#) (дата звернення: 13.11.2023).

47. Hybrid Tribunals and the Composition of the Court: In Search of Sociological Legitimacy | Chicago Journal of International Law. Chicago Journal of International Law. URL: <https://cjl.uchicago.edu/print-archive/hybrid-tribunals-and-composition-court-search-sociological-legitimacy> (date of access: 13.11.2023).

48. Співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/11151212/pravo/spivrobitnitstvo_derzhav_borotbi_zl_ochinnistyu (дата звернення: 13.11.2023).

49. Конвенція про екстрадицію. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-33#Text (дата звернення: 13.11.2023).

50. Хронологія конфлікту на сході України. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/amnesty_international/308833_hronologiya_konfliktu_shodi.html (дата звернення: 15.11.2023).

51. Війна почалася 9 років тому. Пригадуємо, як це відбувалося - vsim.ua. Всім - Новини Хмельницького. URL: <https://vsim.ua/Retro/viyna-pochalasya-8-rokiv-tomu-prigaduemo-yak-tse-vidbuvalosya-11533549.html> (дата звернення: 15.11.2023).

52. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. 2022. С. 452–465. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6274/13309-1?inline=1> (дата звернення: 15.11.2023).

53. Мінські угоди закріпили російські стратегії, які призвели до повномасштабного вторгнення, – Foreign Policy. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/fragments/107199/minski-uhody-zakripyly-rosijski-stratehiyi-yaki-pryzvely-do-povnomasshtabnoho-vtorhnennya-foreign-policy/> (дата звернення: 15.11.2023).

54. Хронологія російсько-української війни: підготовча фаза широкомасштабного вторгнення. АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/23/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-pidgotovcha-faza-shyrokomasshtabnogo-vtorgnennya/> (дата звернення: 15.11.2023).

55. Russia's Invasion of Ukraine and International Law: Questions and Answers. British Institute of International and Comparative Law. URL: <https://www.biicl.org/blog/34/russias-invasion-of-ukraine-and-international-law-questions-and-answers?cookieset=1&ts=1701604921> (дата звернення: 16.11.2023).

56. Distorting Fundamental Norms of International Law to Resurrect the Soviet Union: The International Law Context of Russia's Invasion of Ukraine - Netherlands International Law Review. SpringerLink. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40802-022-00219-9> (дата звернення: 16.11.2023).

57. Міжнародно-правова кваліфікація дій Російської Федерації на сході України як акту агресії - Борисфен Інтел. Борисфен Інтел. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-voyenni-pitannya/arxiv-gibridnia-vijna/ocinka/ (дата звернення: 16.11.2023).

58. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 16.11.2023).

59. 10 facts you should know about russian military aggression against Ukraine. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/en/10-facts-you-should-know-about-russian-military-aggression-against-ukraine> (дата звернення: 16.11.2023).

60. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ : Департамент громад. інформації ООН. 68 с.

URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/unc_harter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 16.11.2023).

61. Ключові питання та відповіді про російську агресію. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/klyuchovi-pitannya-ta-vidpovidi-pro-rosijsku-agresiyu> (дата звернення: 16.11.2023).

62. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 - 68/262. Territorial integrity of Ukraine. General Assembly. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

63. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 - 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). General Assembly. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/455/74/PDF/N1645574.pdf?OpenElement> (дата звернення: 17.11.2023).

64. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2018 - 73/263. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. General Assembly. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/464/75/PDF/N1846475.pdf?OpenElement> (дата звернення: 17.11.2023).

65. Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2020 - 75/192. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. General Assembly. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/373/94/PDF/N2037394.pdf?OpenElement> (дата звернення: 17.11.2023).

66. Resolution adopted by the General Assembly on 24 March 2022 - ES-11/2. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine. General Assembly. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/resolution-adopted-general-assembly-24-march-2022-es-112-humanitarian-consequences> (дата звернення: 17.11.2023).

67. The conflict in Ukraine and the hurdles of collective action. QIL QDI. URL: <http://www.qil-qdi.org/the-conflict-in-ukraine-and-the-hurdles-of-collective-action/> (дата звернення: 17.11.2023).

68. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України / А. Бобровицький та ін. Center for foreign policy studies. 2023. С. 4–22. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_sanktsii_do_verstky_na_site_17_11_2023.pdf (дата звернення: 18.11.2023).

69. Challenges in prosecuting the crime of aggression: jurisdiction and immunities. Advisory Committee on Public International Law. URL: <https://www.advisorycommitteeinternationallaw.nl/publications/advisory-reports/2022/09/12/challenges-in-prosecuting-the-crime-of-aggression-jurisdiction-and-immunities> (date of access: 18.11.2023).

70. Міжнародний кримінальний суд: що це і яка його юрисдикція?. Центр міжнародного гуманітарного права і перехідного правосуддя. URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud/> (дата звернення: 20.11.2023).

71. Співучасть в агресивній війні: кримінальна відповідальність приватних осіб. Just Security. URL: <https://www.justsecurity.org/80941/complicity-in-a-war-of-aggression-private-individuals-criminal-responsibility-ua/> (дата звернення: 20.11.2023).

72. The Imperative of Prosecuting Crimes of Aggression Committed against Ukraine. Journal of Conflict and Security Law. URL: <https://academic.oup.com/jcsl/article/28/2/203/7081290> (date of access: 20.11.2023).

73. Фіксація і документування російських злочинів: важливий крок до виявлення винних та їх покарання. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3684075-fiksacia-i-dokumentuvanna-rosijskih-zlociniv-vazlivij-krok-do-viavlenna-vinnih-ta-ih-pokaranna.html> (дата звернення: 22.11.2023).

74. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики / А. Козьменко та ін. Київ : Укр. Гельс. спілка з прав людини, 2023. 130 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

75. Міжнародні судові механізми притягнення винних до відповідальності за злочини, учинені рф в Україні "Юрист&Закон" №34, 2023г. ЮРИСТ&ЗАКОН.
URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA016926 (дата звернення: 22.11.2023).

76. Нуруллаєв І. Окремі питання притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів міжнародним кримінальним судом.

77. Research Guides: UN International Law Documentation: Courts & Tribunals. Home - Research Guides at United Nations Dag Hammarskjöld Library.
URL: <https://research.un.org/en/docs/law/courts> (дата звернення: 25.11.2023).

78. International Criminal Court (ICC). France Diplomacy - Ministry for Europe and Foreign Affairs. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/international-justice/international-institutions/international-criminal-court-icc/> (дата звернення: 27.11.2023).

79. Crime of Aggression against Ukraine: The Role of Regional Customary Law. Journal of International Criminal Justice.
URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/21/3/435/7295471> (дата звернення: 28.11.2023).

80. What is R2P?. Global Centre for the Responsibility to Protect.
URL: <https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/> (дата звернення: 28.11.2023).